

ارزیابی مشارکتی تعاونی تولید روستایی با استفاده از رهیافت PRA (مطالعه موردی تعاونی تولید فرزین استان لرستان)

حسین آگهی* و شکراله حمد حیدری - دانشیاران دانشکده کشاورزی دانشگاه رازی
کرمانشاه

محمود لشکری - کارشناس ارشد توسعه روستایی

چکیده

تعاونیهای تولید روستایی برای مقابله با مشکلات و پیامدهای منفی ناشی از اجرای اصلاحات ارضی در اوایل دهه ۱۳۵۰ به عنوان نظام بهره‌برداری مناسب توسط دولت در برخی روستاهای کشور تشکیل شدند و تاکنون دولت اعتبارات زیادی برای ترویج، توسعه و حمایت آنها هزینه کرده است. تحقیقات انجام شده تاکنون عملکرد تعاونیهای مذکور را از جنبه‌های گوناگون ارزیابی کرده است. این مطالعات عمدتاً کارکردهای فنی و اقتصادی تعاونیها را مانند افزایش درآمد، افزایش تولید، کاربرد ماشین‌آلات کشاورزی و ... بررسی کرده‌اند. تمامی این مطالعات را متخصصان بیرونی و به سفارش دولت انجام داده‌اند (نگاه از بیرون). اما این تحقیق که مطالعه‌ای موردی کیفی با استفاده از رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) است تلاش می‌کند تا قضاوت کشاورزان عضو را در مورد تعاونی تولید روستایی بررسی کند. براساس نتایج تحقیق مشارکتی حاضر، ارزیابی کشاورزان از تعاونی تولید با ارزیابی کارشناسان بیرونی متفاوت است. همچنین همانندی کاملی بین ملاک و معیارهای ارزیابی این دو وجود ندارد. تأثیرگذاری تعاونی بر نظام بهره‌برداری منطقه (تغییر شیوه تولید) قابل توجه نیست اما تعاونی در توسعه کشت محصولات جدید مانند کلزا و چغندر قند در منطقه نقش داشته است. هر چند باور عمومی اعضای تعاونی بر حل مشکلات توسط دولت است اما خودگردانی تعاونی را یکی از نقاط قوت آن می‌دانند. در تعاونی تولید مورد مطالعه، هم‌عنصر اقتصادی و هم‌عنصر اجتماعی در سطح بسیار نازلی قرار دارند و تعاونی را با دو چالش مهم، یکی چالش مشارکت و دیگری چالش مقبولیت و اعتماد مواجه ساخته است.

* Email : Hosseinagahi_raziuniversity@yahoo.com

واژه‌های کلیدی: تعاونی تولید روستایی، ارزشیابی مشارکتی، ارزیابی مشارکتی روستایی، فرزبان / روستا، ازنا / شهرستان.

مقدمه

تاکنون تعاونیهای تولید، بیشتر از جنبه‌های فنی و اقتصادی تحلیل و ارزیابی شده‌اند و کمتر مشاهده شده است که تمامی ابعاد تعاونیهای تولید به عنوان پدیده‌ای اجتماعی، اقتصادی ارزیابی شود. از همه مهم‌تر اینکه همیشه تعاونیها را افراد بیرونی و براساس ارزشها و اولویتهای خود بررسی کرده‌اند و در اغلب این ارزیابیها نیز، مردم محلی (اعضای تعاونیها) سهمی در تحلیل و تفسیر شرایط و واقعیات زندگی خود نداشته‌اند. برخلاف روشهای مرسوم و متداول کمی، این مطالعه با استفاده از رهیافت PRA که روشی کیفی در تحقیقات به شمار می‌رود تلاش کرده است که اولاً تمامی کارکردهای اجتماعی، اقتصادی، سازمانی و مدیریتی تعاونی تولید را مورد ارزیابی قرار دهد و ثانیاً مبنای ارزیابی، قضاوت و داوری اعضای تعاونی باشد. به عبارت دیگر در این تحقیق تحلیلگران خود عضو تعاونی تولید روستایی هستند. با این حال در طول چهار روز عملیات میدانی با فراخوانی کشاورزان عضو در محل تعاونی تولید و بعضاً منزل برخی از روستاییان با تشکیل گروههای تحلیلی، اطلاعات و یافته‌های متنوعی از طریق اجرای چهارده تکنیک PRA به دست آمده است.

بیان مسئله و ضرورت انجام تحقیق

با اجرای اصلاحات ارضی در اوایل دهه ۴۰، مشکلاتی از جمله، خرد شدن و پراکندگی قطعات اراضی، ضعف مدیریت عمومی در روستا و مسائل دیگر بروز کرد که برای رفع این مشکلات و اعمال مدیریت واحد و ایجاد امکانات لازم برای استفاده صحیح از نهاده‌ها، ابزار و ماشین‌آلات جدید کشاورزی، در سال ۱۳۴۹ شرکتهای تعاونی تولید روستایی با تصویب قانون تعاونی کردن تولید و یکپارچه‌سازی اراضی، تشکیل شدند. که از جمله اهداف این تعاونیها عبارت بودند از: یکپارچه‌سازی کشت (یکجازراعی) و جلوگیری از خرد شدن مجدد اراضی، افزایش سطح مکانیزاسیون، تأسیس شبکه‌های نوین آبیاری، افزایش درآمد کشاورزان و کاهش هزینه‌های تولید، فراهم شدن زمینه لازم برای اجرای خدمات زیربنایی و آشنا ساختن اعضای شرکتهای تعاونی با اصول و شیوه‌های جدید کاشت، داشت و برداشت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی حدود نیمی از ۹ شرکت تعاونی تولیدی تشکیل شده

تا آن زمان منحل گردید و ۱۹ واحد باقی مانده بدون حمایت دولت به کار خود ادامه دادند. با تشدید مسائل ناشی از خردی و پراکندگی قطعات اراضی، مجدداً سیاست گذاران بخش کشاورزی کشور به ایجاد تعاونیهای تولید راغب شدند. با شروع برنامه اول توسعه در سال ۱۳۶۸، دور جدید توسعه تعاونیهای تولید روستایی نیز آغاز گردید. هم‌اکنون بالغ بر ۱۰۰۰ تعاونی تولید روستایی و ۵۰ اتحادیه استانی و شهرستانی در سطح کشور تشکیل شده است و دولت همچنان تلاش می‌کند تا حمایت‌های مالی و غیرمالی تعاونیهای تولید را به مثابه نظام بهره‌برداری مناسب کشاورزی، توسعه و گسترش دهد (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۳). در سالهای گذشته ارزیابی عملکرد تعاونیهای مزبور از جنبه‌های گوناگون در استانهای مختلف کشور صورت پذیرفته است که عمده این ارزیابیها بر عملکرد تعاونیها به لحاظ میزان تولید، افزایش در آمد کشاورزان، راندمان تولید در واحد سطح و کاربرد ماشین‌آلات کشاورزی (مکانیزاسیون) توجه داشته است که عموماً نیز نتیجه ارزیابیها مثبت بوده است. البته تمامی این ارزیابیها توسط کارشناسان و متخصصان دولتی انجام شده است که از بیرون (خارج از تعاونی و روستا) به این پدیده که مقوله‌ای وارداتی به روستاست، نگاه کرده‌اند (نگاه از بیرون). آنچه که کمتر مورد توجه قرار گرفته است نگاه به تعاونیهای تولید از درون خود تعاونی و روستاست. نگاهی که مبین قضاوت و پنداشت کشاورزان (اعضاء) از تعاونیهای تولید باشد. از این رو جای خالی ارزیابی مشارکتی احساس شد. بنابراین در تحقیق حاضر با استفاده از روش PRA تلاش شد تا میزان رضایت و استقبال کشاورزان از این نوع نظام بهره‌برداری کشاورزی که بعد از اصلاحات ارضی به جامعه روستایی عرضه شده است سنجیده شود.

اهداف پژوهش

هدف کلی، ارزیابی کشاورزان از شرکتهای تعاونیهای تولید روستایی است.

اهداف اختصاصی

- بررسی و تحلیل میزان تحقق اهداف مصوب تعاونیهای تولید از نظر کشاورزان عضو؛
- بررسی و تحلیل نقش تعاونیهای تولید بر روی ارتباطات اعضاء با هم، با نهادها و مؤسسات بیرونی؛
- بررسی و تحلیل میزان پاسخگویی شرکتهای تعاونی تولید به نیازها و خواسته‌های (فنی، اقتصادی، کشاورزی و ...) کشاورزان عضو؛
- تحلیل نقش تعاونیهای تولید در جلب مشارکت اعضاء و ایجاد منافع اجتماعی برای آنها؛
- بررسی و تحلیل نحوه مدیریت تعاونیهای تولید و میزان انطباق آن با اصول و مبانی تعاونیها؛
- بررسی و تحلیل جایگاه تعاونیهای تولید روستایی نزد کشاورزان (تحلیل نهادی)؛

- بررسی و تحلیل اثر تعاونیهای تولید در حل مشکلات مربوط به امور کشاورزی اعضا؛
- بررسی تنگناها و مشکلات پیش روی تعاونیهای تولید از دیدگاه اعضا.

پرسشهای اساسی تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت رهیافت آن، فاقد فرضیات است اما پرسشهای اساسی آن عبارت‌اند از:

- ۱- ارزیابی کشاورزان از شرکتهای تعاونی تولید چگونه است؟
- ۲- در میان سازمانها و نهادهای خدمات دهنده به روستاییان نقش و جایگاه شرکتهای تعاونی در نزد کشاورزان چگونه است؟
- ۳- سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بخش کشاورزی کشور، شرکتهای تعاونی تولید روستایی را راه‌حلی برای یکجای زراعی و جلوگیری از پراکندگی و خرد شدن مجدد قطعات اراضی، افزایش سطح مکانیزاسیون، افزایش درآمد کشاورزان، کاهش هزینه‌های تولید، ترویج فناوری جدید کشاورزی و بهره‌برداری بهینه از منابع آب و خاک می‌دانند. آیا کشاورزان عضو نیز چنین باوری دارند؟
- ۴- آیا کشاورزان، تعاونیهای تولید را نظام بهره‌برداری مطلوب برای توسعه کشاورزی می‌دانند؟

روش تحقیق

تحقیق حاضر در زمره روشهای تحقیق توصیفی است و داده‌های آن با استفاده از رهیافت PRA که روشی کیفی به شمار می‌رود جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شده است.

جامعه آماری مورد بررسی

در تحقیقات کمی^۲ با توجه به موضوع و هدف تحقیق، جامعه آماری مشخص می‌شود و با استفاده از روشهای نمونه‌گیری (تصادفی ساده، خوشه‌ای یا مرحله‌ای و ...) نمونه‌ها انتخاب می‌گردند که حجم نمونه با توجه به جامعه آماری و اعداد دیگر از طریق فرمولهای ویژه‌ای تعیین می‌شود (سرمد و همکاران، ۱۳۸۴). نتیجه‌ای که از این طریق به دست می‌آید به کل جامعه آماری تعمیم داده می‌شود. اما در تحقیقات کیفی^۳ این گونه نیست. حوزه و محدوده تحقیق، جامعه و نمونه آماری را تشکیل می‌دهد. نمونه‌ها و حجم آنها کوچک و

لذا نتایج حاصله ممکن است تنها در محدوده تحقیق تعمیم پذیر باشد (اسماعیلی و بیابانگر، ۱۳۸۲). بر همین اساس اعضای تعاونی تولید فرزبان از شهرستان ازن برای این تحقیق انتخاب شده‌اند.

پیشینه پیدایش PRA

نادیده گرفتن نقش مردم محلی در توسعه و همچنین غالب بودن این ایده که مصلحان توسعه روستایی به عنوان کارگزاران توسعه، همه چیز را می‌دانند و همه راه‌ها را ارائه می‌دهند و در کنار بروز ناکامیها و مشکلات عدیده ناشی از پژوهشهای پیمایشی از طریق تکمیل پرسشنامه و رسیدگی به نتایج ناصحیح و بعضاً غیر قابل استفاده و تأثیرات منفی روستاگردی یعنی بازدیدهایی که نوعاً بار مثبتی به همراه نداشت تفکرات توسعه‌ای خطی و از بالا به پایین قبل از دهه ۸۰ شکست خورد. در نتیجه تلاشهای گسترده و روزافزونی برای یافتن روشها و رهیافتهای مشارکتی صورت گرفت که این تلاشها با ارزیابی سریع روستایی^۴ آغاز شد و در سالهای پایانی دهه ۱۹۸۰ در روند تکاملی خود به ارزیابی مشارکتی تبدیل شد. در واقع منشأ پیدایش ارزیابی مشارکتی روستایی را بایستی در افزایش نارضایتیها از فرایند توسعه روستایی در دهه‌های قبل از ۱۹۸۰ جستجو کرد. جهتگیری غالب توسعه روستایی در دهه‌های یاد شده مبتنی بر دو اصل اساسی بود، یکی نقش افراد متخصص یا بیرونیها که طراحان و تصمیم‌گیرندگان در زمینه برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه‌ای بودند و دیگر تأکید فقط بر «دانش بیرونیها و متخصصان» به این معنی که ما (بیرونیها و متخصصان) می‌دانیم و آنها (افراد محلی روستایی) نمی‌دانند. در جدول ۱ سه نوع تفکر غالب که تاکنون بر توسعه روستایی حاکم بوده است دیده می‌شود:

جدول ۱- سه تفکر غالب حاکم بر توسعه روستایی

دوره زمانی	تفکر غالب توسعه	نقش مردم محلی
تا ۱۹۷۰	توسعه برای مردم	مردم محلی اطلاعات را ارائه می‌دهند و نقشی در توسعه ندارند. بیرونیها تصمیم‌گیرنده و اجراکننده هستند. تأکید بر نقش متخصصان بیرونی
از ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	توسعه همراه با مردم	مشارکت مردم محلی در حد تأمین نیروی کار، مشاوره با خیرگان و برجستگان محلی
از ۱۹۸۰ تا ...	توسعه برای مردم و به وسیله مردم	مشارکت مردم محلی در تمامی مراحل توسعه و نقش بیرونیها به عنوان تسهیلگر

(منبع: یافته‌های تحقیق)

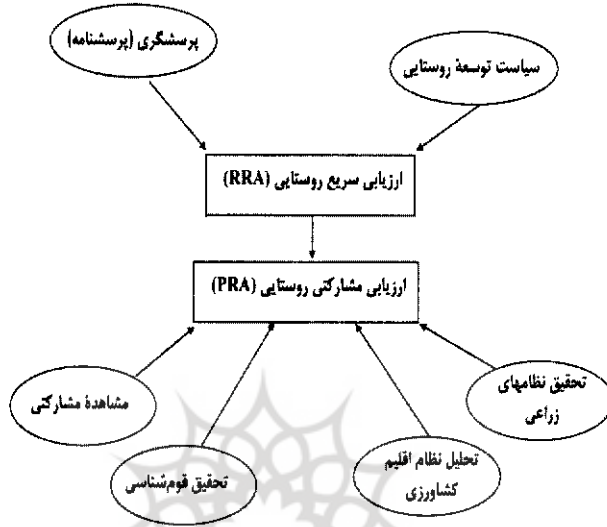
همراه با تغییر تفکرات حاکم بر توسعه، روشهای جمع آوری اطلاعات و سازوکار مشارکت مردم به سمت روشهای ارزیابی مشارکتی روستایی تغییر می‌کند و مردم محلی نقش اصلی را ایفا می‌کنند. تا اواخر دهه ۱۹۸۰، کاربران ارزیابی سریع روستایی از تحلیل نظام زیست کشاورزی، مردم شناسی کاربردی، پژوهش عمل‌نگر مشارکتی و پژوهش مشارکتی کشاورزان یا پژوهش نظامهای کشاورزی الهام می‌گرفتند. کانون توجه از جمع آوری سریع داده‌ها توسط پژوهشگران و برنامه‌ریزان به توانمندسازی کشاورزان برای ایجاد، ارائه و تحلیل داده‌های خود آنان تغییر کرد (اسکونزوتامسون، ۱۳۸۳). این امر دال بر معکوس شدن نقشهای کشاورزان و عاملان توسعه بود و روشهایی برای کمک به تغییر رفتار و نگرشهای «بیرونیها» شکل گرفت و عنوان جدیدی به نام ارزیابی مشارکتی روستایی پدیدار شد. طرفداران این رهیافت چنین استدلال می‌کنند که ایجاد دانش و خلق راه‌حلهای بالقوه باید توسط کسانی صورت گیرد که راهبردهای معیشتی آنان موضوع تحقیق را شکل می‌دهد. ارزیابی مشارکتی روستایی پژوهش را با عمل تلفیق می‌کند و بدین ترتیب، فرصتهایی برای بسیج مردم محلی به منظور عمل مشترک را ارائه می‌دهد. PRA از حیث زمان پیدایش و دوره تحول و تکامل، در اواخر دهه ۱۹۸۰، براساس تجربیات حاصل از ارزیابی سریع روستایی توسط بنیان‌گذار آن یعنی «رابرت چمبرز»^۵ پا به عرصه وجود گذاشت و تا اواخر دهه ۱۹۹۰ به تکامل نهایی خود دست یافت.

نخستین پیشگامان PRA سازمانهای غیردولتی بودند. اما هم‌اکنون تعداد زیادی از سازمانهای عملیاتی دولتی، مؤسسات آموزشی و دانشگاهها، انواع مختلف PRA را به کار می‌برند و آن را تکامل می‌بخشند. برنامه‌ریزی در سطح روستا، توسعه آبخوانها و آبخیزداری، تأثیر مسائل اجتماعی بر جنگل و مرتع، برنامه زنان، اعتبارات، برنامه‌های بهداشت، دامپروری، آبیاری، پژوهش کشاورزی، ترویج کشاورزی، برنامه‌های فقرزدایی، ارزیابی آموزشی همگی مثالهایی از کاربردهای گسترش PRA هستند.

روشهای مورد استفاده در PRA

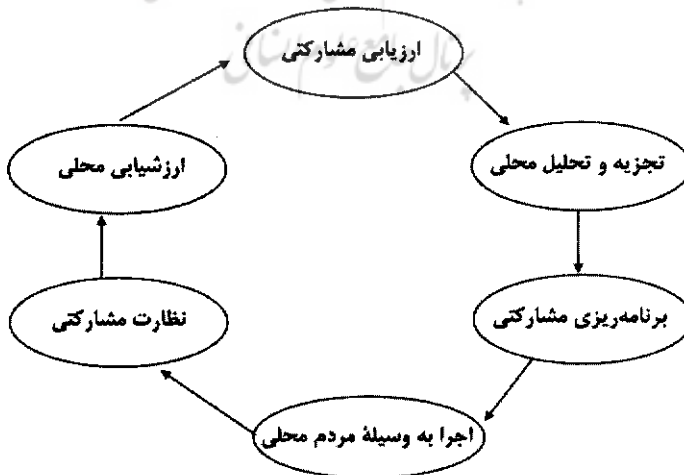
روشهای مورد استفاده این رهیافت باعث می‌شوند تا ارتباط و مشارکت بین افراد محلی و بیرونیها تقویت گردد. ارزیابی سریع روستایی و ارزیابی مشارکتی روستایی از مجموعه‌ای از روشهای تجسم، مصاحبه و کار گروهی سود می‌جویند، که از میان آنها به خصوص

مدل ۱- شکل‌گیری PRA

(منبع: عربیون، ۱۳۷۸)

مدل ۲- چرخه عمل ارزیابی مشارکتی

(منبع: عربیون، ۱۳۷۸)

تجسم در توسعه کشاورزی امری نوآورانه بوده است. مردم محلی به جای پاسخ به رشته‌ای از پرسشها که براساس ارزشهای پژوهشگر هدایت می‌شود، دیدگاههای خود را ارائه می‌کنند به گونه‌ای که خود می‌توانند به بحث، اصلاح و ترویج آنها اقدام کنند. آنان نه پاسخ دهندگان واکنشی، بلکه تحلیلگران و مجریان خلاق می‌شوند (چمبرز به نقل از اسکونز و تامسون، ۱۳۸۳).

جدول ۲- روشهای مورد استفاده در ارزیابی مشارکتی روستایی

تعلیل تجسمی	مصاحبه‌ها	روایی گروهی و دسته‌ای
- نقشه‌کشی (نقشه منابع، نقشه اجتماعی)	- مصاحبه نیمه ساختار یافته	- بحث گروهی
- تحلیل روندها (واکوی تحول)	- قدم‌زدن گروهی در معابر	- جلسه‌ها و بررسیهای غیررسمی
- تقویم فصلی و روزانه فعالیتها	- رتبه‌بندی رفاه	- گزارش نویسی سریع
- شرح حال روزانه و شرح حال فعالیتها	- مصاحبه با گروههای مورد توجه	- کارهای انجام شده توسط خود افراد (شرکت در فعالیتها)
- خط سیر تاریخی و تحلیل روندها	- سوات (SWOT)	- پیمایش مشترک
- خطوط زمانی و ترتیبهای زمانی	- تاریخهای قومی	- ارزیابی فعالیتها
- امتیازدهی ماتریسی	- آینده‌های احتمالی	- یادداشتها و خاطرات
- رتبه‌بندی اولویتها		- اصلاح شده به دست خود نویسنده
- تهیه نمودارهای شبکه‌ای ون		
- تجزیه و تحلیل نهادی		
- نمودارهای دایره‌ای		
- تحلیل میدان نیرو		
- ماتریس تحلیل معیشت		
- ماتریس زوجی		
- ماتریس اثر بخشی فعالیتها		

(منبع: یافته‌های تحقیق)

قابلیت اعتماد و اعتبار (پایایی و روایی)

برای سنجش روایی و پایایی در تحقیقات کیفی به ویژه در ارزیابی روستایی چند راهکار وجود دارد که در این تحقیق از راهکارهای زیر استفاده شده است: الف) تشکیل حلقه سه ضلعی از منابع، روشها و محققان (مثلث‌سازی) برای بررسی صحت و سقم اطلاعات از

طریق چند منبع و جلب اعتماد شمار بیشتری از مردم نسبت به واقعیات، منظور کردن منابع اطلاعاتی گوناگون، مقایسه نتایج با طیفی از روشها و تشکیل گروههایی با زمینه‌های شخصیتی، حرفه‌ای و تخصصی گوناگون. ب) تحقیقات موازی و ارتباطات گروهی (تیم): اگر زیر گروههای یک گروه، با استفاده از یک روش تحقیق مشابه و موازی، به یافته‌های مشابهی دست یابند می‌توان چنین یافته‌هایی را معتبر و قابل اطمینان دانست. ج) استفاده از روشهای مختلف برای سنجش موضوعی خاص و یکسان (پاپ زن، ۱۳۸۴).

تاریخچه تعاونی در جهان

انقلاب صنعتی نخست در انگلستان و سپس در کشورهای دیگر اروپایی از نیمه‌های قرن هجدهم شروع شد. انقلاب صنعتی انگلیس و انقلاب کبیر فرانسه موجب دگرگونی و تحول ژرفی در زندگی اجتماعی کشورهای اروپای غربی شد. این دو جریان، ساختار فئودالی جامعه را به بورژوازی تبدیل کرد و باعث رقابت بین طبقات مردم جهت کسب نفع بیشتر و افزایش سودپرستی در بین آنها شد. در نتیجه واحدهای کوچک در جریان انقلاب صنعتی تاب مقاومت در برابر واحدهای بزرگ اقتصادی را نیافتند و از بین رفتند. به موازات آن، صنایع ماشینی رونق گرفت و کشاورزی در کشورهای مزبور از اعتبار افتاد و کشاورزان به شهرها روی آوردند و در کارخانه‌ها به کار پرداختند. به دلیل سودطلبی مالکان و صاحبان کارخانه‌ها شرایط زندگی کارگران که تعدادشان روز به روز افزون شده بود سخت و طاقت‌فرسا گردید و از لحاظ مسکن و بهداشت و تأمین مایحتاج زندگی به زحمت بسیار افتادند. اندیشه سودطلبی کارفرمایان باعث شده بود تا برای کارکودکان و زنان که مزد کمتری دریافت می‌کردند رغبت بیشتری نشان داده شود. در نتیجه وضع بد و نابسامان زندگی کارگران، اندیشمندان و دانشمندان مردم دوست به فکر چاره‌جویی برای بهبود زندگی این قشر افتادند که از بین آنان یکی دو تن اهمیت بیشتری دارند و نظریه‌ها و فعالیت‌های علمی ایشان در حقیقت موجب پیدایش شرکتهای تعاونی و الهام‌بخش اولین پایه‌گذاران تعاون در جهان شده است. از جمله آنها «ربرت اون» است که در تاریخ نهضت تعاون به پدر تعاون معروف شده است. وی کارخانه‌دار بود و با مطالعه زندگی کارگران کارخانه‌اش فلسفه شرکتهای تعاونی را ارائه داد و پیشنهاد کرد که ۱۵۰۰ هکتار زمین به ۱۰۰۰ خانواده کارگر داده شود و کلیه وسایل رفاه آنان فراهم آید و این جامعه هزار نفری مشترکاً به کارهای کشاورزی و صنعتی بپردازند، آشپزخانه مشترکی داشته باشند که غذای همه را تهیه کند ولی محل سکونت

آنها مجزا و مستقل باشد. او برای عملی کردن پیشنهادش به کشورهای اروپایی مسافرت کرد. ولی در آغاز کسی به نظریه او توجه ننمود و چون موفقیتی به دست نیاورد به امریکای شمالی رفت و با خرج خود دهکده تعاونی ساخت. او معتقد بود که از طریق تعاون می توان نیازهای مردم را تأمین کرد و بر بسیاری از مشکلات زندگی پیروز شد. «ربرت اون» نخستین بار در سال ۱۸۲۱ میلادی، دهکده ای را که خود بنیان گذارده بود، دهکده تعاون نام نهاد (سلیم، ۱۳۷۷). تحت تأثیر افکار «اون» و با مشارکت تعدادی از پیروانش، اولین شرکت تعاونی در سال ۱۸۴۴ میلادی توسط ۲۸ نفر از کارگران کارخانه بافندگی شهر کوچک راجدیل انگلستان تحت عنوان «شرکت تعاونی مصرف راجدیل» به وجود آمد. بنیان گذاران این تعاونی اولین کسانی بودند که اصول شرکت تعاونی را تدوین کردند. این اصول به مرور زمان تکمیل شد. اصول تعاونی راجدیل را می توان منشأ پیدایش اصول تمامی تعاونیها دانست. مشکلاتی که بعد از انقلاب صنعتی به ویژه در انگلستان پدید آمد موجب طرح نظریه تعاونی گردید. انگلستان اولین کشوری بود که قوانین خاص تعاونیها را از تصویب گذراند. این نهضت تعاونی که در نیمه های قرن نوزدهم در انگلستان آغاز گردید به زودی به دیگر کشورهای اروپایی و اندکی بعد به کشورهای امریکایی و از آن پس به کشورهای مشرق راه یافت و هر روز از لحاظ کمی و کیفی بر تعداد تعاونیها و اهمیت فعالیت آنها افزوده شد.

با اینکه امروز کمتر کشوری یافت می شود که به نوعی از تعاونی استفاده نکند، لیکن خاستگاه تعاونیها را باید در اروپا به ویژه انگلستان دانست. به طوری که انگلستان را مهد تعاونیهای مصرف و آلمان را مهد تعاونیهای اعتبار و فرانسه را مهد تعاونیهای تولید می شناسند. رشد نهضت تعاونی و اشاعه آن در کشورهای مختلف و گرایش به همگرایی با سازمانهای مشابه در سطوح مختلف از جمله سطح بین المللی برای استفاده از دانش و تجربه یکدیگر و فراهم آوردن محلی که به صورت بین المللی از سازمانهای تعاونی حمایت نماید از انگیزه های صاحب نظران تعاونی برای تشکیل سازمانی بین المللی بنام اتحادیه بین المللی تعاون بود. اندیشه تشکیل اتحادیه بین المللی تعاون به صورت فعلی برای اولین بار در سال ۱۸۶۶ توسط «بلوز» فرانسوی پیشنهاد گردید و با اینکه مورد توجه کشورهای اروپایی قرار گرفت ولی امکانات عملی تشکیل آن فراهم نیامد. تا اینکه بعد از حدود ۳۰ سال یعنی در ۱۸۹۵ اولین کنگره تعاون در لندن تشکیل شد و زمینه تأسیس اتحادیه بین المللی فراهم آمد (طالب، ۱۳۸۲). از تاریخ تشکیل اولین کنگره اتحادیه بین المللی تعاون در سال

۱۹۸۵ تا سال ۱۹۹۵ این اتحادیه ۳۱ کنگره برگزار نموده است که در سی و یکمین کنگره آن در سال ۱۹۹۵ در منچستر انگلستان، ماهیت سازمانهای تعاونی با توجه به تعریف، ارزشها و اصول زیر معرفی شد.

تعریف: تعاونی انجمنی مستقل و متشکل از افرادی است که به طور داوطلبانه برای تأمین نیازهای مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اعضاء تأسیس می شود و فعالیت خود را با مشارکت و با مدیریتی دموکراتیک به اجرا درمی آورد.

ارزشها: تعاونیها بر اساس ارزشهای خودیاری، خود مسئولیتی، دموکراسی، عدالت، انصاف و همبستگی بنا می گردند و در عرف بنیان گذاران آن، اعضای تعاونی رفتاری منطبق با ارزشهای شرافت، گشاده رویی، مسئولیت اجتماعی و کمک به دیگران دارند.

اصول:

اصل اول - داوطلبانه بودن عضویت و درهای باز

اصل دوم - نظارت دموکراتیک اعضا،

اصل سوم - مشارکت اقتصادی اعضا،

اصل چهارم - خودمختاری و استقلال

اصل پنجم - آموزش و اطلاع رسانی

اصل ششم - همکاری تعاونیها

اصل هفتم - مشارکت در توسعه

تاریخچه تعاونی در ایران

اگر چه در قانون تجارت سال ۱۳۰۳ از تعاونیهای تولید و مصرف ذکر شده است اما در این تاریخ هیچ گونه فعالیت تعاونی در ایران به صورت رسمی و قانونی وجود نداشته است و به نظر می رسد در آن زمان به تقلید از قوانین سایر کشورها، چند ماده قانونی در قانون تجارت به شرکتهای تعاونی اختصاص داده شده باشد. مع الوصف اولین شرکت تعاونی روستایی در سال ۱۳۱۴ در گرمسار به وجود آمد. همچنین اولین قانون شرکتهای تعاونی در سال ۱۳۳۴ به تصویب رسیده است.

با اجرای اصلاحات ارضی در فاصله سالهای ۱۳۴۱ تا ۱۳۴۶ و از هم پاشیدن نظام ارباب و رعیتی، دولت وقت برای اداره امور روستا تشکیل شرکتهای تعاونی را در دستور کار خویش قرار می دهد و برای این منظور سازمانی دولتی با نام سازمان مرکزی تعاون روستایی ایجاد می شود تا اهداف دولت در زمینه گسترش تعاونیهای روستایی در سراسر کشور را جامعه عمل بپوشاند. «طالب» گسترش شرکتهای تعاونی در ایران را چنین توصیف می کند: «به

رغم وجود زمینه‌های متنوع فعالیت تعاونیهای سنتی در ایران، شرکتهای تعاونی پدیده‌ای وارداتی محسوب می‌شوند و حتی قبل از طرح نیاز به تأسیس چنین مؤسساتی، قانون مربوط، تدوین و تصویب شده است. تعاونیها در ایران توسط دولت و بنابر توصیه و راهنمایی کارشناسان خارجی، دایر شده‌اند. فلسفه تشکیل تعاونیها و اهدافی که دولت در این زمینه دنبال کرده در دوره‌های مختلف، متفاوت است. تولیدکنندگان تعاونیها توسط دولت و کمکهای مالی و فنی ارائه شده به آنها، امکان کمتری به حرکتهای خودجوش مردمی برای تأسیس تعاونیهای رسمی داده است. مع‌هذا تعداد انگشت‌شماری تعاونی (مثل تعاونی مصرف سپه، تعاونی یاران، تعاونی تولیدکنندگان پسته رفسنجان و ...) قبل از پیروزی انقلاب اسلامی تأسیس شدند. این تعاونیها که به ابتکار تعاونگران ایرانی و تحت تأثیر پیشرفت تعاونیها در کشورهای اروپایی بودند، به توفیقات نسبی نائل شدند. سایر تعاونیها اعم از شهری یا روستایی، تولیدی یا مصرفی و ... قبل و بعد از انقلاب اسلامی توسط دولت تشکیل یافته‌اند. در دوران انقلاب اسلامی، تحت تأثیر روحیه تعاون و همبستگی عمومی، تعاونیهای در کنار مساجد و در محلات مختلف تشکیل گردید که فراگیر و موفق بودند. لیکن به تدریج به صورت رسمی در آمده و هم‌رنگ سایر تعاونیها شده و در چارچوب اساسنامه‌های موجود و دستورالعملهای مختلف فعالیت کرده‌اند. به این ترتیب اصول و مقررات تعاونیها قبل از اینکه از تجارب و نیازهای عملی فعالیت تعاونیها ناشی شوند یا بدون اینکه نیم‌نگاهی به مسائل عرفی و مقررات نانوشته تعاونیهای سنتی داشته باشند، از تجارب تعاونیهای اروپایی و از اصول بین‌المللی تعاونیها نشأت گرفته‌اند (طالب، ۱۳۸۴). مع‌هذا مسئله مهمی که پیوسته در کشور ما از گذشته تاکنون درباره تعاونیها مطرح بوده است دولتی بودن تعاونیهاست که این امر موجب تضعیف روحیه واقعی تعاونیها و استقلال آنها و در نهایت موجب عدم تبلور واقعی تعاونی شده است. دولت با تعجیل در تشکیل تعاونیها برای نیل به اهداف خود، با مداخله مستقیم در امور آنها همواره متهم اصلی در ناکامی تعاونیها به شمار می‌آید. از انواع شرکتهای تعاونی که در زمینه‌های مختلفی فعالیت دارند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- شرکتهای تعاونی روستایی که توسط سازمان مرکزی تعاون روستایی کشور حمایت و هدایت می‌شوند.
- ۲- شرکتهای تعاونی مصرف که عموماً توسط کارکنان دستگاههای دولتی تشکیل شده‌اند.
- ۳- شرکتهای تعاونی مسکن
- ۴- شرکتهای تعاونی اعتبار

- ۵- شرکتهای تعاونی خدماتی
- ۶- شرکتهای تعاونی تولید روستایی که براساس قانون تعاونی کردن تولید مصوب سال ۱۳۴۹ تشکیل شده‌اند.
- ۷- شرکتهای تعاونی کشاورزی که به صورت صنفی در زیربخشهای کشاورزی مانند دامداران، زنبورداران، پرورش دهندگان شیلات و غیره تشکیل شده‌اند.

تأسیس تعاونیهای تولید روستایی در ایران

برای کاهش آثار نامطلوب اصلاحات ارضی دهه ۴۰، در سال ۱۳۴۹ با تصویب قانون تعاونی کردن تولید، شرکتهای تعاونی تولید روستایی تشکیل شدند. در ماده یک قانون مذکور آمده است:

«به منظور یکپارچه کردن قطعات اراضی مزروعی زارعین داوطلب عضو شرکتهای تعاونی روستایی در هر یک از دهات حوزه عمل آن شرکتهای، در جهت امکان حداکثر بهره‌برداری از منابع آب و خاک کشور از طریق تأسیس شبکه‌های نوین آبیاری و تسطیح اراضی مزروعی و احداث راههای ارتباطی بین دهات و آشنا ساختن اعضای شرکتهای تعاونی مزبور با اصول و شیوه‌های جدید کاشت، داشت و برداشت و استفاده صحیح از وسایل و ماشین‌آلات کشاورزی متناسب با شرایط محلی با رعایت نظام تعاون و احیای اراضی بایر و مسلوب المنفعه و موات در منطقه عمل شرکتهای مزبور یا مجاور آن و همچنین فراهم نمودن امکانات و تسهیلات بیشتری برای توسعه و بهبود و ایجاد صنایع دستی و تبدیل فرآورده‌های دامی و زراعی و گسترش فعالیتهای مفید غیرکشاورزی در حوزه عمل این شرکتهای و بالنتیجه فراهم شدن موجبات افزایش تولید و درآمد سرانه سکنه روستاها و تأمین رشد مداوم اقتصاد کشور، شرکتهای تعاونی تولید کشاورزی تشکیل شدند» (وزارت کشاورزی، ۱۳۷۷). بنابراین از جمله اهداف تأسیس شرکتهای تعاونی تولید روستایی، استفاده بهینه از ماشین‌آلات کشاورزی و مکانیزاسیون، یکپارچه‌سازی اراضی، به کارگیری فناوریهای نوین، حداکثر بهره‌برداری از منابع آب و خاک کشور از طریق احداث شبکه‌های نوین آبیاری، افزایش درآمد کشاورزان، بالا بردن میزان عملکرد در واحد سطح و اجرای خدمات زیربنایی است. بدین منظور در سالهای ۱۳۵۱ تا ۱۳۵۷ وزارت کشاورزی حدود ۹ شرکت تعاونی تولید روستایی در بیش از ۲۱۴ روستا با بیش از ۱۱۲۰۰ خانوار عضو تشکیل داد. این تعداد تا پایان سال ۱۳۸۲ به بیش از ۹۷۴ شرکت تعاونی تولید روستایی افزایش یافت که حدود ۳ میلیون هکتار از اراضی زراعی متعلق به بیش از ۲۶۰ هزار خانوار کشاورز را در مناطق مختلف کشور تحت پوشش قرار داده است (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۳).

تاریخچه تعاونی در استان لرستان

متأسفانه علی‌رغم جستجوهای زیاد سند و مدرکی در مورد تشکیل اولین تعاونی در استان لرستان به دست نیامد. اما آنچه مسلم است با تصویب قانون اصلاحات ارضی در دهه ۴۰ و به دنبال تأسیس سازمان مرکزی تعاون روستایی مقدمات و زمینه تشکیل تعاونیهای روستایی توسط دولت در استان لرستان نیز فراهم گردید. بر همین اساس تشکیل اولین تعاونی در استان لرستان در اواسط دهه ۴۰ تخمین زده می‌شود. به دنبال تصویب قانون تعاونی نمودن تولید در سال ۱۳۴۹ پنج شرکت سهامی زراعی در استان لرستان تشکیل می‌شود که همگی پس از انقلاب توسط خود اعضای این شرکتها منحل می‌شوند. پس از پیروزی انقلاب تشکیل تعاونیهای مشاع توسط هیئتهای هفت نفره در دستور کار قرار می‌گیرد. این تعاونیها نیز به دلایل متعددی از جمله مسائل اجتماعی و قومی و اختلاف نظر اعضا و شرکاء از ادامه فعالیت باز می‌مانند. با وجود افت و خیزهایی که تعاونیها در روند گسترش و تکامل خویش در استان لرستان داشته‌اند تاکنون در بخش کشاورزی و روستایی ۵۵۰ تعاونی با ۱۳۹۳۸۳ نفر عضو تشکیل شده است.

از زمان تصویب قانون تأسیس تعاونیهای تولید روستایی (موضوع تحقیق حاضر) در قبل از انقلاب تا تشکیل اولین تعاونی تولید روستایی در استان که در سال ۱۳۷۵ در منطقه فرزبان شهرستان ازنا بوده است تأخیری طولانی رخ داده است. تعاونی مزبور در سال یاد شده با ۱۷۴ عضو و ۲۶۲۴ هکتار اراضی زراعی و سرمایه اولیه ۴۰/۵ میلیون ریال تشکیل می‌شود. پس از آن در راستای سیاست توسعه تعاونیهای تولید، ۱۸ تعاونی تولید با ۴۲۶۸ نفر عضو در مناطق مختلف استان و یک اتحادیه استانی تشکیل گردیده است (وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۰).

مطالعات انجام شده با رهیافت PRA

کاربرد PRA در مطالعات در بسیاری از کشورهای جهان به ویژه هند، بنگلادش، پاکستان، کانادا، نپال، نیجریه، بنگال، آفریقای جنوبی، سری لانکا، زیمبابوه و چین مرسوم و معمول شده است. به ویژه در عرصه توسعه روستایی به کارگیری رهیافت PRA در مطالعات، شیوه غالب مورد استفاده کارگزاران و مصلحان توسعه روستایی شده است. اما در ایران تعداد مطالعاتی که با استفاده از PRA انجام گرفته، در مقایسه با پژوهشهایی که با روش پیمایشی صورت گرفته است بسیار اندک می‌باشد. در ذیل به تعدادی از آنها اشاره می‌شود: «زرنگار» مطالعه‌ای با عنوان «مقدمه‌ای بر کاربرد ارزشیابی مشارکتی در بررسی آثار اجتماعی و اقتصادی دوره‌های آموزشی - ترویجی دامپروری در گمرگان

شهریار» انجام داده است که از تکنیکهای مختلف PRA مانند نقشه‌کشی، سیر تاریخی، روند فعالیت‌های روزانه، ماتریس و ... استفاده کرده است. وی معتقد است این روش می‌تواند شناختی همه‌جانبه برای تسهیلگران فراهم و عوامل تعاونیها و نوع درک روستاییان از مسائل را مشخص کند. همچنین ایشان به توانایی مردم در تجزیه و تحلیل شرایط و وضعیت خود و ارائه راه‌حل اشاره می‌کند (زرنگار، ۱۳۷۸). در سال ۱۳۸۱ «ویسی» و «بادسار» با استفاده از روش PRA مطالعه‌ای تحت عنوان «ارزشیابی مشارکتی تعاونیهای تولیدی زنان روستایی (بررسی موردی تعاونیهای پرورش ماکیان آمل نیکان و صنایع دستی گلیاف) در استان مازندران» انجام می‌دهند در این تحقیق با استفاده از تکنیکهای نقشه‌کشی اجتماعی، سیر تاریخی، طوفان اندیشه ساختار یافته، مصاحبه نیمه‌ساختار یافته، بحث گروهی، Swot، هدایت تصورات، درخت مشکل علت-تأثیر و تحلیل میدان نیرو، نقاط قوت، ضعف و محدودیتهای هر یک از تعاونیهای مزبور را مشخص می‌کنند (ویسی و بادسار، ۱۳۸۱). «زرنگار» در سال ۱۳۸۰ با استفاده از رهیافت PRA اقدام به ارزیابی مشارکتی تعاونی حصیربافی در گیلان و همچنین تعاونیهای آچیل سحر و محمودآباد می‌کند. در این مطالعات به کمک تکنیکهای PRA به جمع‌آوری اطلاعات و بررسی مسائل و مشکلات و تحلیل بازارها در هر یک از تعاونیهای یاد شده می‌پردازد (زرنگار، ۱۳۸۰). «ویسی» در پژوهشی با عنوان «ارزیابی مشارکتی تعاونی آبخیزداری ۸۸۵ کامیاران در استان کردستان» از تکنیکهای PRA استفاده کرده است (ویسی، ۱۳۸۰). «عربیون» پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود را با عنوان «تجزیه و تحلیل، شناخت و بهبود وضعیت روستاییان جامعه‌شوران علیا و سفلی، قمشه سید قاسم و تپه»، با رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) در استان کرمانشاه انجام داده است. به گفته وی یکی از روشها و رهیافتهایی که در دوران اخیر در عرصه توسعه روستایی وارد شده رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) است. استفاده از PRA مردم محلی را قادر می‌سازد تا دانش و شرایط زندگی خود را تجزیه و تحلیل کنند و در برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های مربوط به خود سهیم و در جهت ارتقای سطح زندگی خود مشارکت فعال داشته باشند. ایشان در این پژوهش از تکنیکهای مختلف (PRA) مانند نقشه‌کشی، قدم زدن، ماتریسها، سیر تاریخی، نمودار درختی و ... استفاده و مهم‌ترین مشکلات روستاهای مزبور را اولویت‌بندی کرده است (عربیون، ۱۳۷۸). «زرنگار» در مطالعه ارزشیابی مشارکتی تعاونیهای بسته‌بندی محصولات کشاورزی زنان روستایی آذربایجان غربی با استفاده از تکنیک PRA به ماهیت چند بعدی فرآیند ارزشیابی تعاونیهای زنان روستایی توجه ویژه‌ای داشته است (زرنگار، ۱۳۸۰).

بررسی اجمالی پیشینه مطالعات انجام شده در زمینه تعاونیهای تولید روستایی

مطالعات متعددی در باب تعاونیهای روستایی در ایران صورت گرفته است. این مطالعات عمدتاً توسط کارشناسان و کارگزاران دولت و به سفارش مؤسسات دولتی انجام گرفته است. عموماً از نظر این پژوهشها، تعاونیهای تولید، نظام بهره‌برداری مناسبی برای کشاورزی ایران هستند. «عبداللهی» در مطالعه تطبیقی نظامهای بهره‌برداری کشاورزی در ایران، که بنا به توصیه و سفارش وزارت کشاورزی انجام گرفته است می‌گوید: «تعاونیهای تولید با توجه به عملکرد بالا در همه زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، فنی و زیست محیطی مانند میزان بهره‌وری، سود، بازدهی عوامل تولید، جلب مشارکت اعضا، تأمین رفاه و ایجاد شرایط مناسب برای رشد آگاهی و ویژگیهای شخصیتی آنان، انجام عملیات زیربنایی، به‌زرایی، کاربرد روشها و فنون نوین کشاورزی، بهره‌گیری صحیح از ابزار و ماشین‌آلات و استفاده مناسب از نهاده‌های کشاورزی از جمله نظامهای بهره‌برداری مناسب در ایران هستند (عبداللهی، ۱۳۷۷)». «روحانی» در پژوهشی نقش شرکتهای تعاونی تولید روستایی در بهبود روشهای بهره‌برداری را، در افزایش بهره‌وری عوامل تولید، مکانیزاسیون و بهبود روشهای آبیاری، مثبت ارزیابی می‌کند (روحانی، ۱۳۷۸). «صفری شالی» در مطالعه‌ای نقش شرکتهای تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت اقتصادی کشاورزان را مثبت و هدفهای آن را یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی، افزایش درآمد، حفاظت از محیط زیست و حرکت به سوی توسعه پایدار می‌داند. وی شرط موفقیت تعاونیها را رعایت اصول تعاون، توجه به مدیریت در تعاونی و توجه به امر برنامه‌ریزی در شرکت ذکر می‌کند (صفری شالی، ۱۳۸۱). «درویش‌نیا» و «صدیقی» در پژوهشی با عنوان «ترویج شرکتهای تعاونی تولید روستایی در استان مازندران» با استفاده از روش تحقیق (کمی) پیمایشی (پرسشنامه) به بررسی میزان موفقیت شرکتهای تعاونی تولید روستایی استان مازندران از دیدگاه اعضا می‌پردازد. وی در این تحقیق بیان می‌کند ۴۲/۹ درصد کشاورزان میزان موفقیت تعاونیهای تولید را خوب و عالی و میزان مشارکت اعضا در امور تعاونیها را در حد خوب برآورد کرده‌اند. و همچنین به وجود رابطه مثبت و معنی‌داری بین میزان مشارکت اعضا و موفقیت شرکتهای تعاونی تولید روستایی اشاره می‌کند (درویش‌نیا و صدیقی، ۱۳۸۲). از انتقادات وارد بر روشهای کمی تحقیق این است که به جای اینکه با دانش، مسائل، تحلیلها و اولویتهای کشاورزان شروع شود، با دانش، مسائل، تحلیلها و اولویتهای محققان آغاز می‌شود آن هم در قالب جوابهای از پیش تعیین شده در پرسشنامه که توسط متخصصان بیرونی طراحی و تعیین شده است. در این گونه ارزیابیها نقش محققان و متخصصان بیرونی، محوری و غالب بر تحقیق ارزشیابی است (چمبرز به نقل از اسکونز و تامسون، ۱۳۸۳).

در تحقیقات ارزشیابی تعاونیهای تولید روستایی کمتر فلسفه تشکیل و اهداف قانون تعاونیهای مزبور مانند یکپارچه سازی اراضی، استفاده مشترک از تجهیزات و ماشین آلات کشاورزی (افزایش سطح مکانیزاسیون)، افزایش راندمان تولید در هکتار، کاهش هزینه های تولید، تأسیس شبکه های نوین آبیاری، انجام خدمات زیربنایی، ایجاد صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی و دامی و بازاریابی و غیره به عنوان معیارهای اصلی ارزشیابی عملکرد تعاونیهای تولید مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر این در مطالعات و ارزیابیهای انجام شده عموماً بر جنبه های اقتصادی تعاونیها تأکید شده و کمتر به جنبه های اجتماعی آن پرداخته شده است. حال آنکه هر تعاونی متشکل از دو عنصر اقتصادی و اجتماعی بوده و هر ارزشیابی ای بایستی کارکرد تعاونی را در این دو حوزه با هم مورد توجه قرار دهد.

چارچوب نظری

در تحقیقات ارزشیابی معمولاً اهداف تدوین شده برای مؤسسه (تعاونی تولید روستایی) شاخص قلمداد می شوند و با بررسی وضعیت موجود، درباره میزان تحقق اهداف، قضاوت صورت می گیرد. از آنجا که این ارزیابی به دنبال تحصیل قضاوت و پنداشت کشاورزان عضو در مورد تعاونیهای تولید روستایی است و از طرفی تعاونی اتحادی از دو عنصر اجتماعی و اقتصادی است لذا مهم ترین ابعاد ارزیابی کشاورزان در زمینه کارکردهای اجتماعی و اقتصادی تعاونیهای تولید روستایی بررسی می شود. همچنین تنگناها و مشکلاتی که تعاونیهای مزبور در ابعاد یاد شده با آن مواجه هستند مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

۱- ارزیابی کارکردهای اجتماعی

- تأثیر تعاونی بر تغییر نظام بهره برداری محل
- تأثیر تعاونی بر دانش، بینش، مهارت و آگاهیهای اعضاء از طریق ارائه آموزشها
- مدیریت تعاونی و نقش اعضاء در اداره تعاونی و نظارت بر آن با استفاده از اصول تعاونی
- ارزیابی میزان آگاهی اعضاء از اصول، اهداف و ماهیت تعاونی
- تأثیر تعاونی بر میزان همگرایی و مشارکت اعضا
- بررسی میزان منافع اجتماعی که تعاونی برای اعضا ایجاد کرده است
- تأثیر تعاونی بر ارتباطات و تعامل با همدیگر و سازمانها

۲- ارزیابی کارکردهای اقتصادی

- نقش تعاونیهای تولید در جلوگیری از خرد شدن مجدد اراضی
- نقش تعاونیهای تولید در فراهم کردن زمینه لازم برای اجرای خدمات زیربنایی

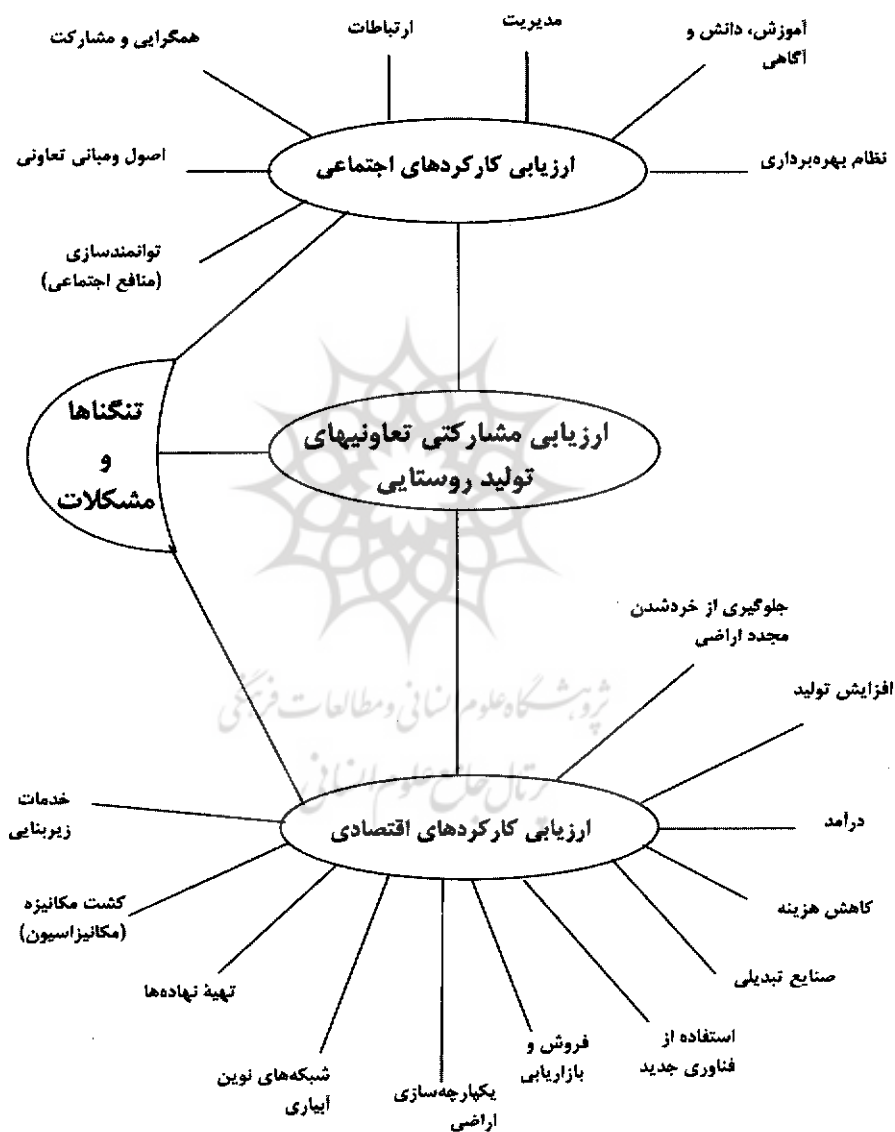
- نقش تعاونیهای تولید روستایی در افزایش درآمد کشاورزان عضو و کاهش هزینه‌های تولید
- نقش تعاونیهای تولید در تأسیس شبکه‌های آبیاری نوین
- نقش تعاونیهای تولید در ایجاد صنایع تبدیلی و فراوری محصولات کشاورزی و دامی
- نقش تعاونیهای تولید در یکپارچه‌سازی اراضی
- نقش تعاونیهای تولید در استفاده از فناوریهای جدید
- تأثیر تعاونیهای تولید در افزایش سطح مکانیزاسیون و توسعه کشت مکانیزه
- نقش تعاونیهای تولید در تأمین و تهیه نهاده‌های تولید

فرایند و یافته‌های تحقیق

شاید یکی از مزایای روش PRA، ساده و همه فهم بودن تکنیکهای گردآوری اطلاعات آن است. سادگی اجرای این تکنیکها به گونه‌ای است که در پایان مراحل ثبت اطلاعات به سرعت می‌توان به توصیف و تجزیه و تحلیل آنها اقدام کرد. کشاورزان و روستاییان عضو تعاونی تولید، نقش اصلی در بیان و ثبت اطلاعات و تجزیه و تحلیل ارزیابی دارند. در فرایند این روش، گروه تحقیق (تسهیلگران) در مقام راهنما و تسهیل کننده فرایند گفتگو و ارزیابی قرار دارند (اسدی، ۱۳۸۵). مهم‌ترین تکنیکهای PRA که در این تحقیق به کار گرفته شده است عبارت‌اند از:

- نقشه‌کشی مشارکتی (ترسیم نقشه اجتماعی و نقشه منابع)
- تحلیل روندها (خط سیر تاریخی)
- تجزیه و تحلیل تقویم فعالیت‌های فصلی
- ماتریسها (ماتریس زوجی، ماتریس امتیازدهی، ماتریس تحلیل معیشت)
- مصاحبه نیمه ساختار یافته
- طوفان اندیشه
- تحلیل میدان نیرو
- گشت زنی
- نمودار ون
- تحلیل SWOT
- نمودار علت و معلول (نمودار درخت مشکل علت - تأثیر)
- رتبه‌بندی براساس ثروت
- نمودار دایره‌ای
- بحث گروهی

مدل ۳- چارچوب نظری تحقیق

بررسی وضعیت عمومی، منابع، تأسیسات و صنایع تبدیلی روستا که تعاونی در ایجاد آنها نقش داشته است

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: نقشه‌کشی (ترسیم نقشه) اجتماعی و منابع
- تحلیلگران: چند نفر از کشاورزان عضو تعاونی تولید
- فرایند

پژوهش حاضر در روستای فرزبان از توابع شهرستان ازنا انجام گرفته است. در ابتدا هدف و چگونگی انجام کار برای تحلیلگران تشریح شد. در مرحله اول، کار با مشارکت دو نفر از کشاورزان عضو تعاونی آغاز شد و در ادامه بقیه تحلیلگران نیز به این کار رغبت پیدا کردند و فعالانه در ترسیم نقشه همکاری کردند. نکته جالب، دقت و مهارت تحلیلگران در ترسیم نقشه بود. مشارکت و حضور کشاورزان در کلیه مراحل و تعهد آنان نسبت به پیگیری مراحل بعدی برای تکمیل نقشه و حساسیت و دقت آنان به ویژه در بین افرادی که در آغاز کار تمایلی به مشارکت در کار نقشه‌کشی نداشتند، ستودنی و قابل تحسین بود. نکته قابل توجه در نقشه، ترسیم و مشخص کردن انواع اطلاعات اعم از مکانهای مسکونی و اجتماعی روستا تا اراضی دیم و آبی، جاده بین مزارع، محصولات عمده و سایر اطلاعات منابع و اجتماعی روستا بود (ر.ک.: تصویر ۱).

● یافته‌ها

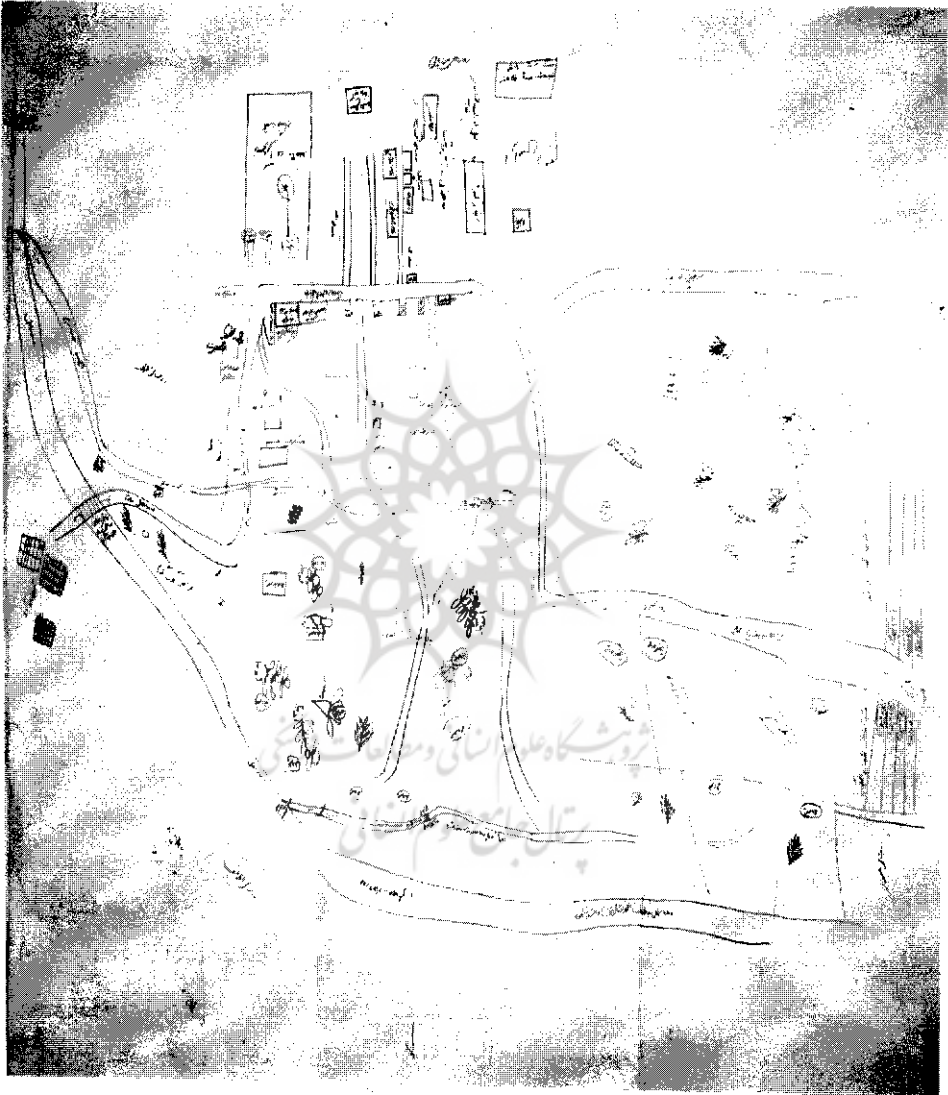
- ۱- تغییر گرایش مردم به کشت محصولات جدید مانند چغندر قند، لوبیا و غیره.
- ۲- تعداد زیاد چاه آب.
- ۳- دفتر و ساختمان اداری تعاونی، انبار نگهداری نهاده‌ها و محصولات کشاورزی، کانال آبرسانی بتونی، جاده بین مزارع و تأسیسات آبیاری تحت فشار که تعاونی در ایجاد آنها نقش داشته است.
- ۴- تأمین آب آشامیدنی روستا از چاه عمیق.
- ۵- وجود غسالخانه در روستا.

تحلیل ارتباطات و تعامل مردم روستای فرزبان با ادارات و نهادهای خدمات دهنده به روستا

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: نمودار ون
- تحلیلگران: جمعی از اعضای تعاونی
- فرایند

ابتدا از یکی از روستاییان باسواد خواستیم تا وطلب کشیدن نمودار شود و در وسط کاغذ

تصویر ۱- نقشه اجتماعی و منابع روستای فرزیان

(ترسیم: روستاییان فرزیان)

در داخل دایره‌ای نام روستای خود را بنویسد. یکی از روستاییان بلند شد و مطابق خواسته‌ی ما، عمل کرد. سپس از روستاییان خواستیم تا اسامی نهادها و سازمانهایی که با آنها در ارتباط هستند را بگویند و میزان تماس خود با آنها را با تعیین میزان دوری و نزدیکی آنها به روستایشان نشان دهند، به طوری که فاصله از مرکز روستا، نشان دهنده‌ی میزان ارتباطی باشد که روستاییان با آن سازمان دارند.

● یافته‌ها

بیشترین ارتباطات روستاییان (کشاورزان) با مخابرات، دامپزشکی، خانه‌ی بهداشت، مدرسه، تعاونی تولید و جهاد کشاورزی شهرستان از ناست.

تحلیل جایگاه تعاونی تولید روستای فرزبان در میان نهادهای خدمات دهنده به روستا

● تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: ماتریس زوجی

● تحلیلگران: عده‌ای از روستاییان عضو تعاونی تولید

● فرایند

ابتدا با استفاده از بحث گروهی، فهرستی از ادارات و نهادهای ارائه‌دهنده‌ی خدمات به روستا تهیه شد. و سپس یکی از تسهیلگران، جدولی یازده در یازده ترسیم کرد که در ستونهای عمودی و افقی آن اسامی ادارات و نهادها نوشته شد. بعد، از تحلیلگران خواسته شد ادارات را دو به دو با یکدیگر مقایسه نمایند. در حین مقایسه خواسته شد تا دلایل برتری و ارجحیت را نیز بگویند و هر کدام که برای آنها مهم‌تر بود شماره آن را در جدول بنویسند. این بخش کار اگر چه با بحث و جدلهای فراوان همراه بود اما در نهایت جدول تکمیل شد و دو ستون با عنوان امتیاز و رتبه نیز به جدول اضافه شد و سپس با جمع‌بندی امتیازات، رتبه هر یک از ادارات و نهادهای عرضه‌کننده‌ی خدمات نزد روستاییان مشخص گردید.

● یافته‌ها

- ۱- ادارات و نهادهای آموزش و پرورش، آب و فاضلاب روستایی، خانه‌ی بهداشت، شورای اسلامی روستا و تعاونی تولید در رتبه‌های اول تا پنجم قرار دارند.
- ۲- روستاییان دلایل برتری و ارجحیت شورای اسلامی روستا در مقایسه با برخی ادارات را چنین بیان کردند: «شورا از خود ماست و مرجع کلیه امور روستاست و مشکلات مردم را حل می‌کند».
- ۳- قرار گرفتن خانه‌ی بهداشت و آب و فاضلاب روستایی در رتبه‌های دوم و سوم نشان از اهمیت بهداشت نزد روستاییان دارد. این موضوع را آنها نیز در اجرای ماتریس زوجی به عنوان دلایل برتری خانه‌ی بهداشت و آب و فاضلاب نسبت به سایر ادارات ذکر می‌کردند.
- ۴- قرار گرفتن تعاونی تولید در رتبه‌ی پنجم حائز اهمیت است.

جدول ۳- ارزیابی فعالیتهای تعاونی تولید زرین دشت (فرزیان) با استفاده از تکنیک SWOT

نقاط قوت	نقاط ضعف	فرصتها	تهدیدها	تبدیل تهدیدها به فرصتها
- خودگردانی شرکت - عدم حمایت دولت - توزیع سم - افزایش آگاهی مردم (کاشت و برداشت) - بازاریابی چندرنگند - خودکفایی شرکت (خودگردانی) - نمایندگی کارگزاری صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر - حمایت مالی اعضا	- سطح پایین سواد - عدم نگهداری ادوات - اطلاع رسانی نادرست به اعضا - عدم شرکت اعضا در جلسات - نداشتن سرمایه کافی (عدم نقدینگی کافی)	- تصمیم اعضا (اخذ وام، برقی کردن چاه) - توزیع نقدینگی شرکت بین اعضا - در نظر گرفتن وامهای جهاد (برای خرید ادوات) - حمایت مالی اعضا از شرکت - برای به دست آوردن فرصتها	- کمبود درآمد اعضا - عدم حمایت دولت - نداشتن پارتی - هم عقیده نبودن اعضا - ترس از ضررهای مالی - عمل نکردن به پیشنهادها	- جلب حمایت دولت - جلب حمایت ادارات مربوطه - تشکیل جلسات مکرر با اعضا - بازاریابی بیشتر محصولات کشاورزی - اقدام به فعالیتی سودآور جهت جلب اعتماد افراد

(منبع: یافته‌های تحقیق)

- ۵- در ابتدا یکی از اعضای تعاونی گفت که تعاونی هیچ نقطه قوتی ندارد و همه آن ضعف است ولی بعد که همه، آرای خود را نوشتند معلوم شد که نقاط قوت آن بیشتر از ضعفهای آن است.
- ۶- نخست بزرگترین ضعف تعاونی را کمبود امکانات مالی ذکر می‌کردند ولی بعد مشخص شد که مهم‌تر از آن، عدم آگاهی اعضا نسبت به تعاونی است.
- ۷- بیشتر اعضا معتقد بودند که در ابتدا تعاونی فرصتهای زیادی داشت ولی همه را از دست داد، مانند ماشین‌آلات کشاورزی که به دلیل بدهی مجبور به فروش آنها شد.
- ۸- در خلال بحثها مشخص شد که اعضا اصلاً در جریان فعالیتهای هیئت مدیره نیستند و این منجر به اعتراض و بدبینی نسبت به آنان شده و در نهایت انگیزه مشارکت اعضا در جلسات تعاونی را کاهش داده است.

تحلیل و بررسی انواع و مهم‌ترین محصولات تولیدی کشاورزان عضو تعاونی و همچنین بازار فروش آنها

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: نمودار دایره‌ای
- تحلیلگران: مدیر عامل و چند نفر از اعضای تعاونی

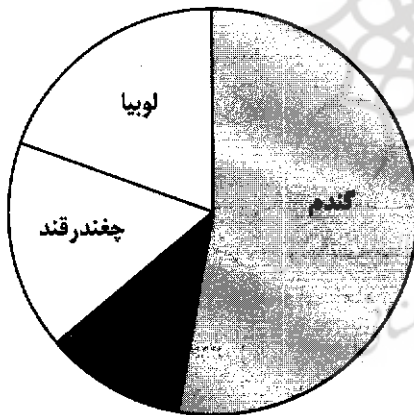
● فرایند

ابتدا از مدیر عامل تعاونی خواسته شد تا دایره‌ای نسبتاً بزرگ رسم نماید و محصولات تولیدی اعضای تعاونی را به ترتیب میزان و اهمیت آن روی دایره نشان دهد (نمودار ۲). سپس از وی درخواست شد تا با همین شیوه محلهای فروش محصولات تولیدی را مشخص نماید (نمودار ۱).

● یافته‌ها

- ۱- عمده‌ترین محصولات تولیدی اعضای تعاونی به ترتیب میزان و اهمیت عبارت‌اند از: گندم، لوبیا، چغندر قند و سایر محصولات.
- ۲- مهم‌ترین محصول تولیدی تعاونی، گندم است.
- ۳- محصول گندم به اداره غله (سیلو)، چغندر قند به کارخانه قند و لوبیا به واسطه‌ها فروخته می‌شود.

نمودار ۲- محصولات عمده تعاونی

(منبع: برگرفته از ترسیم روستاییان)

نمودار ۱- بازار محصولات تعاونی

(منبع: برگرفته از ترسیم روستاییان)

بررسی و ارزیابی میزان آگاهی اعضاء از اصول و اهداف تعاونی و میزان رعایت اصول تعاونی در اداره آن

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: مصاحبه نیمه ساختاریافته
- تحلیلگران: جمعی از اعضای تعاونی تولید
- فرایند

برای به دست آوردن اطلاعات مورد نیاز، بحث را با سؤال کردن از یکی از اعضای هیئت مدیره

که در جمع تحلیلگران حضور داشتند درباره جلسات ماهانه هیئت شروع کردیم و سپس در زمینه وظایف آنها از اعضای حاضر در جمع سؤال شد و بدین ترتیب شرایط ورود روستاییان به بحث فراهم گردید. در ادامه، پیرامون نحوه تشکیل تعاونی، اهداف، چگونگی اداره آن، تشکیل مجمع عمومی و وظایف آن گفتگو شد و بدین ترتیب میزان آشنایی با اهداف، ماهیت، اصول، نحوه اداره تعاونی و همچنین میزان رعایت اصول تعاونی در اداره آن مشخص گردید.

● یافته‌ها

- ۱- مشخص شد که از ابتدای تأسیس شرکت تعاونی در سال ۱۳۷۴ تاکنون (۱۳۸۵) تنها دو بار هیئت مدیره انتخاب شده است.
- ۲- اعضای هیئت مدیره شناخت کافی از اصول تعاونی و وظایف خود ندارند.
- ۳- مجمع عمومی به طور مرتب تشکیل نمی‌شود (هر دو سال یکبار تشکیل شده است).
- ۴- معلوم شد که مردم روستا از اهداف، ماهیت و اصول تعاونی اطلاع کافی ندارند و لذا حضور مؤثر نیز در اداره تعاونی ندارند.
- ۵- اصول تعاونی رعایت نمی‌شود.
- ۶- برنامه‌های برای اطلاع‌رسانی به اعضاء وجود ندارد.
- ۷- تا قبل از این مدیر عامل دولتی (کارمند دولت) تعاونی را اداره کرده است.
- ۸- میزان آگاهی اعضاء از وظایف مجمع عمومی، هیئت مدیره و سایر ارکان تعاونی بسیار کم بود.
- ۹- تعاونی در تشکیل و ادامه فعالیت‌های خود کاملاً متکی به ادارات دولتی است (حضور مؤثر دولت و نقش ضعیف مردم در تعاونی).
- ۱۰- اعضاء تعاونی آشنایی کافی با قوانین، مقررات و چگونگی اداره تعاونی نداشته و هیچ‌گونه آموزشی نیز در این زمینه ندیده‌اند.

تحلیل مشکلات تعاونی تولید روستای فرزیان

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: درخت مشکل علت - تأثیر
- تحلیلگران: مدیر عامل و جمعی از اعضاء تعاونی
- فرایند

ابتدا مهم‌ترین مسائل و مشکلات در قالب تکنیک طوفان اندیشه سازمان یافته توسط تحلیلگران مطرح شد. آنان مشکلات عدیده‌ای را بیان کردند اما در نهایت مشکل مالی و کمبود نقدینگی را مهم‌ترین مشکل تعاونی برشمردند، که ریشه‌یابی آن نشان می‌دهد که ایجاد بدهی توسط مدیر عامل قبلی برای شرکت، خشکسالی، واگذاری عاملیت توزیع نهاده‌ها به بخش خصوصی، عدم حمایت دولت، وجود واسطه‌ها در توزیع نهاده‌ها و خرید محصولات، در آمد

کم اعضا، عدم همکاری جهاد کشاورزی شهرستان با تعاونی، عدم نظارت و کنترل کافی از طرف جهاد کشاورزی استان و عدم پرداخت وام توسط بانک کشاورزی، سبب شده است تا مشکل نقدینگی عمده‌ترین مشکل تعاونی جلوه کند و این علتها در ریشه‌های درخت نوشته شد و پیامدهای منفی گوناگونی مانند ایجاد نارضایتی و بدبینی اعضا نسبت به تعاونی، عدم خدمات‌دهی مناسب تعاونی، پیش فروش محصولات به قیمت ارزان، عدم تأمین نیازمندیهای اعضا، عدم توان تعاونی برای خرید محصولات تولیدی اعضا، عدم پرداخت هزینه‌های شرکت، عدم توان خرید ادوات و ماشین‌آلات کشاورزی و در نتیجه عدم دستیابی شرکت تعاونی به اهداف مورد نظر را ایجاد کرده است، که این پیامدها در شاخه‌های درخت نوشته شد.

● یافته‌ها

- ۱- با اینکه مشکلات اقتصادی تعاونی برای اعضا بسیار مهم است اما عدم آشنایی اعضا با قوانین، مقررات و اصول تعاونی و بی توجهی آنان به این مسئله، از موانع عمده پیشرفت تعاونی محسوب می‌شود.
- ۲- عدم نظارت کافی دولت و مردم (اعضا) بر تعاونی موجب سوء استفاده و در نتیجه سبب بدبینی نسبت به تعاونی می‌شود که نهایتاً مانع مشارکت اعضا خواهد شد.
- ۳- مشکل مالی تعاونی سبب شده است تا تعاونی نتواند جای واسطه‌ها را پر کند (دست واسطه‌ها را کوتاه کند) و به موقع نقدینگی مورد نیاز کشاورزان عضو را تأمین نماید تا کشاورزان مجبور به پیش فروش محصولات خود به قیمت ارزان نشوند.
- ۴- کمبود نقدینگی و مشکل مالی شرکت تعاونی مانع دستیابی تعاونی به اهداف مهم خویش یعنی خدمات‌دهی مناسب به اعضا از قبیل تأمین نهادهای تولید به منظور کاهش هزینه‌های تولید و افزایش درآمد کشاورزان و توسعه کشت مکانیزه و ... (که در واقع فلسفه ایجاد تعاونی نیز به شمار می‌رود) شده است.

تحلیل اثر تعاونی بر نظام بهره برداری منطقه (محلی)

- تکنیک جمع آوری اطلاعات : تحلیل روندها (روند تاریخی کشاورزی)
- تحلیلگران : چند نفر از افراد مسن (وسالخوردگان عضو تعاونی تولید)
- فرایند

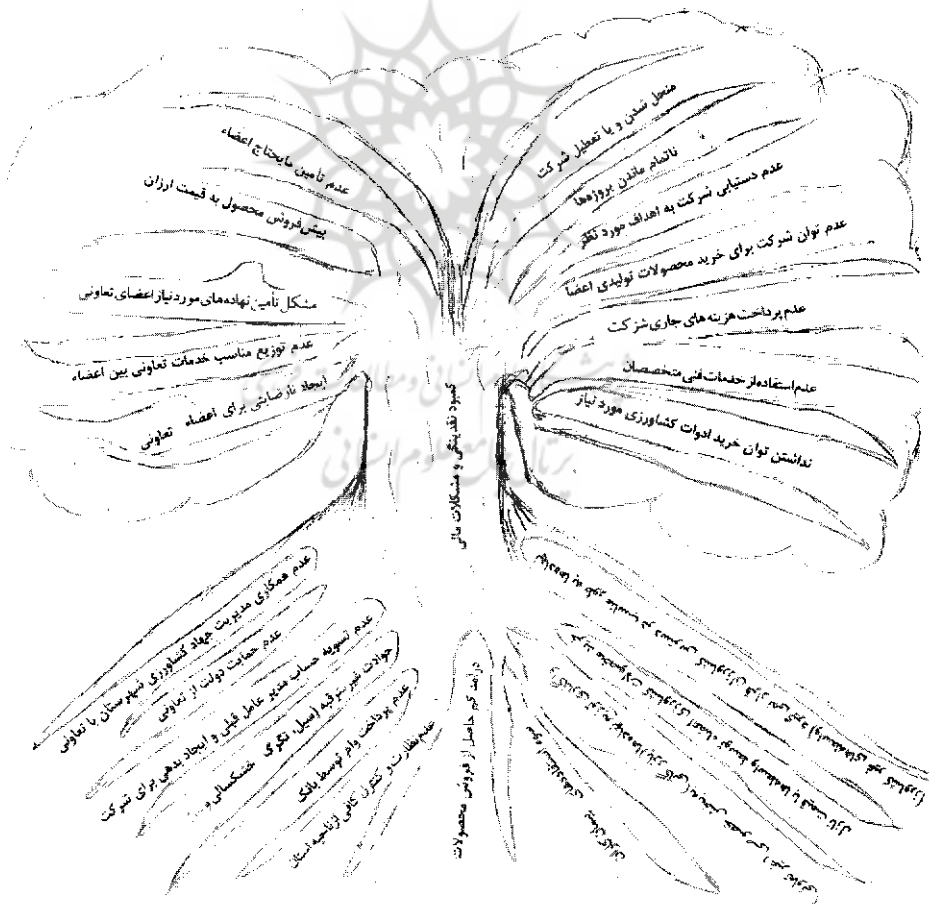
بحث با پرسشی از تاریخچه کشاورزی منطقه در گذشته‌های دور شروع شد و سپس با کمک تسهیلگران برای تسهیل تحلیل تاریخی منطقه، نقاط عطف و حوادث مهم تاریخی منطقه تعیین شد. برای این کار، تاریخ کشاورزی منطقه به چند مرحله تقسیم و حوادث مهم هر مرحله تاریخی توسط تحلیلگران بیان شد که نتایج آن در جدول ۴ درج شده است

● یافته ها

- ۱- با ورود اولین تراکتور به روستا بین سالهای ۴۸-۱۳۴۷ کشاورزان متوجه می شوند که کوچک بودن قطعات اراضی مزروعی مانع استفاده از تراکتور در این اراضی می شود.
- ۲- قبل از تشکیل شرکت تعاونی، کشاورزان از سال ۱۳۶۲ به ضرورت یکپارچه سازی اراضی پی برده و اقدام به این کار می کنند.
- ۳- تأثیر تعاونی بر توسعه کشت مکانیزه در منطقه.

تصویر ۲- درخت مشکل علت - تأثیر تعاونی تولید روستای فرزیان

جدول ۴- روند تاریخی کشاورزی روستای فرزین

مراحل (دوره‌ها)	نقاط عطف (رخدادهای مهم)
قبل از اصلاحات اراضی	- مدیریت و حاکمیت ارباب بر منطقه - پرداخت سهم مالک به نسبت یک سوم محصول - شخم سنتی با گاو و الاغ
از اصلاحات اراضی تا انقلاب اسلامی	- کشاورزان سند دار شدند (واگذاری اسناد مالکیت به کشاورزان) - استفاده از کودهای حیوانی - ورود اولین تراکتور به روستا - ورود کودهای شیمیایی به روستا در سال ۱۳۵۰ و عدم استقبال کشاورزان از آن - عدم استفاده از تراکتور به دلیل کوچک بودن قطعات اراضی - اجاره دادن اراضی ارباب به کارخانه قند - شخم سنتی و ...
بعد از انقلاب تا تشکیل تعاونی	- توزیع اراضی ارباب توسط هیئت هفت نفره بین خوش‌نشینهای روستا - شروع ادغام قطعات کوچک اراضی و ایجاد قطعات بزرگ‌تر
از تشکیل تعاونی تا تولید تاکون	- تشکیل تعاونی تولید در سال ۱۳۷۴ به عنوان اولین تعاونی تولید در شهرستان - خرید چهار دستگاه تراکتور و یک دستگاه کمباین توسط تعاونی - احداث دفتر کار و ساختمان اداری برای تعاونی - احداث انبار ذخیره‌سازی نهاده‌های کشاورزی تعاونی - تحویل یک دستگاه تراکتور سنگین جان‌دیر توسط جهاد کشاورزی به تعاونی برای یک سال زراعی - ادامه ادغام قطعات کوچک و تشکیل قطعات مناسب‌تر برای کاربرد تراکتور در اراضی (تعاونی این روند را تسریع و فراگیر کرد) - اجرای ناقص دو طرح تسطیح و یکپارچه‌سازی توسط دولت در حوزه عمل تعاونی - فروش ماشین‌آلات کشاورزی برای بازپرداخت بدهی تعاونی به بانک - توزیع کود شیمیایی بین اعضای تعاونی

(منبع: برگرفته از تحلیل روستاییان)

بررسی ارتباطات و تعامل تعاونی با سازمانها و مؤسسات مختلف

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: نمودار ون (برای نشان دادن ارتباطات تعاونی با سازمانها)
- تحلیلگران: مدیر عامل و چند نفر از اعضای تعاونی
- فرایند

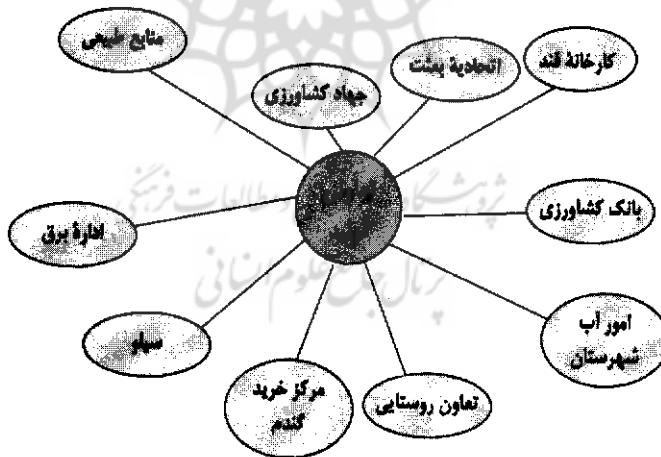
ابتدا با مدیر عامل تعاونی و چند نفر دیگر در مورد ارتباطات تعاونی با سازمانهای مختلف گفتگو شد. سپس از مدیر عامل خواسته شد تا دایره‌ای در وسط کاغذ (بزرگ) رسم و نام

تعاونی خود را در آن بنویسد و نام سایر سازمانها و مؤسساتی را که تعاونی با آنها ارتباط دارد به نسبت میزان ارتباط آنان با تعاونی، ترسیم کند، به طوری که فاصله از مرکز تعاونی تولید نشان دهنده میزان ارتباطی باشد که تعاونی با آن سازمان یا مؤسسه دارد (هرچه اداره مذکور نزدیک تر باشد ارتباط بیشتر است و برعکس).

● یافته‌ها

- ۱- مشخص شد که تعاونی نقش مهمی در گسترش ارتباطات با مؤسسات و سازمانهای دیگر داشته است. به طور کلی تشکیل تعاونی سبب افزایش ارتباطات روستاییان با سازمانهای مختلف دست‌اندرکار روستاها شده است.
- ۲- بیشترین ارتباط تعاونی با جهاد کشاورزی و اتحادیه تعاونیهای تولید روستایی (اتحادیه بعثت) بوده است.

نمودار ۳- ارتباط تعاونی تولید با سایر سازمانها

(منبع: برگرفته از تحلیل روستاییان)

تجزیه و تحلیل تقویم فصلی فعالیتها برای تعیین فعالیتهای مرتبط با تعاونی

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: تقویم فصلی برای مشخص کردن مشارکت اعضاء در اداره

تعاونی

- تحلیلگران: تعدادی از اعضای تعاونی

● فرآیند

ابتدا گفتگوی مفصلی بین کشاورزان و تسهیلمان در مورد کارها و فعالیت‌های آنان صورت گرفت و توافق شد تا فعالیت‌های هر فصل بر حسب ماه‌های آن بیان شود. سپس یکی از تسهیلمان عنوان فصل بهار را با رنگ سبز نوشت و از تحلیلگران خواست تا کارهای این فصل از فروردین ماه و سپس بقیه ماه‌های فصل بهار و سایر فصول سال را ذکر کنند. بدین ترتیب فعالیت‌های مهم هر فصل بر حسب ماه بیان شد و در جدول نوشته شد.

● یافته‌ها

- ۱- مشخص شد که کشاورزان عضو تعاونی تنها برای دریافت نهاده‌های کشاورزی مانند کود، سم و بذر به تعاونی مراجعه می‌کنند (در اوایل بهار و پاییز).
- ۲- معلوم شد که شرکت تعاونی جلسات عمومی سالانه را تشکیل نمی‌دهد و تنها فعالیت تعاونی، توزیع کود و سم و بذر است.
- ۳- اوج فعالیت‌های کشاورزان از اوایل بهار تا اواسط پاییز (آخر آبان ماه) است.
- ۴- همیاری و تعاون روستاییان در چرای گوسفندان زیاد است.

تعیین مشکلات تعاونی تولید روستای فرزبان و راه حل آنها

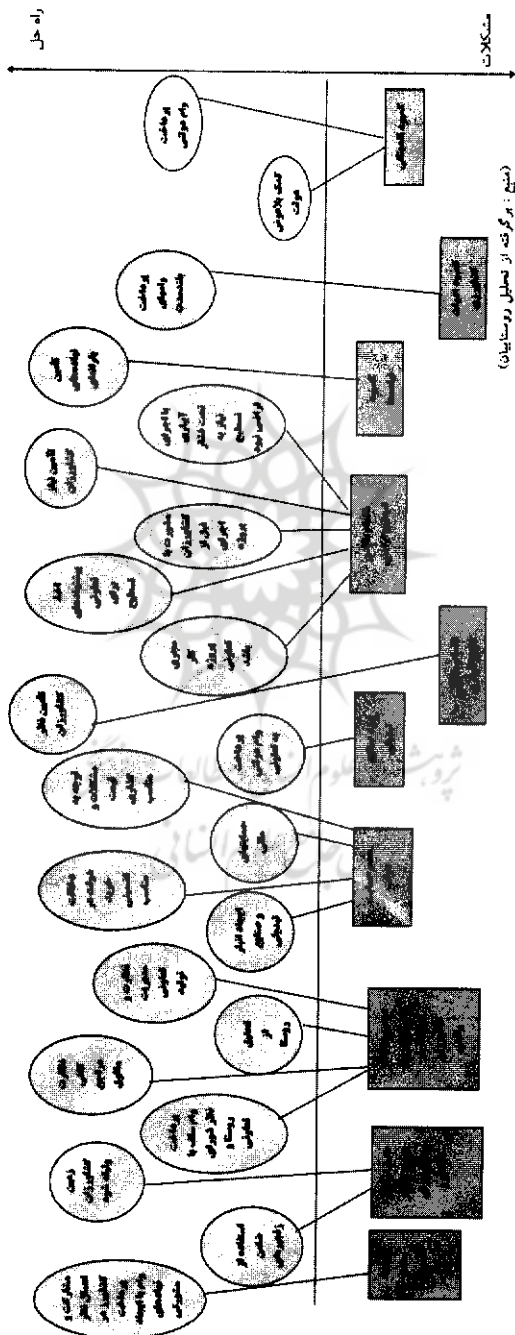
● تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: تحلیل میدان نیرو

● تحلیلگران: عده‌ای از روستاییان عضو تعاونی

● فرایند

در آغاز یکی از تحلیلگران با کمک یکی از تسهیلمان، قطعه کاغذ بزرگی روی دیوار با چسب نصب کرد. تسهیلمگر با یک خط افقی کاغذ را به دو قسمت مساوی تقسیم نمود. یک طرف کاغذ برای مشکلات و طرف دیگر آن برای راه‌حل مشکلات تعیین شد. سپس با استفاده از طوفان اندیشه ساختار یافته، مشکلات تعاونی مشخص شد. بعد از یکی از تحلیلگران خواسته شد تا آنها را در محل پیش‌بینی شده، بنویسد. آن‌گاه از افراد درخواست شد تا با توجه به شرایط موجود راه‌حل‌های مورد نظرشان برای حل این مشکلات را در سمت دیگر کاغذ در محل تعیین شده، بنویسند. به عبارت دیگر راه‌حل هر مشکل را در مقابل آن نوشته و با خطی آن را به یکدیگر وصل کنند. در ادامه این کار برای تمامی مشکلات تعیین شده انجام شد (تصویر ۳).

تصویر ۳. تحلیل میدان نیرو - تعاونی تولید روستای فرزیان

● یافته‌ها

- ۱- باور روستاییان بر این است که راه حل تمامی مشکلات دولت است. ریشه تاریخی و فرهنگی این باور مربوط است به پس از اصلاحات ارضی و از هم پاشیده شدن نظام ارباب و رعیتی و حضور بسیار گسترده و قوی دولت در اداره امور روستا و جایگزین شدن نظام دولت رعیتی به جای نظام ارباب رعیتی. حضور تشکیلات قوی اداری دولت در روستا و نظام برنامه ریزی از بالا به پایین و به تبع آن عدم دخالت دادن روستاییان در تصمیم‌گیریها منجر به این باور شده است که تمامی مشکلات باید راه حل دولتی داشته باشد و روحیه خودباوری را از روستاییان گرفته است. این عدم خودباوری نیز بر روحیه روستاییان و کشاورزان عضو تعاونی فرزین حاکم است و در تکنیک تحلیل میدان نیرو به خوبی قابل مشاهده است.
- ۲- مشکلات مطرح شده غالباً مواردی است که جزء اهداف (فلسفه تشکیل) تعاونیهای تولید است و در اساسنامه این تعاونیها نیز آمده است، با این حال نتیجه‌گیری می‌شود که تعاونی نتوانسته است به اهداف خود برسد.
- ۳- مهم‌ترین مشکل تعاونی کمبود نقدینگی است که انتظار داشتند دولت با اعطای وامهای سهل الوصول به حل این مشکل کمک نماید.

تحلیل اثر تعاونی بر تغییر شیوه تولید روستا

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: بحث گروهی، مصاحبه نیمه ساختاریافته
- تحلیلگران: عده‌ای از کشاورزان عضو تعاونی تولید
- فرایند

ابتدا قطعه کاغذ بزرگی توسط یکی از تسهیلگران بریده و به دیوار چسبانده شد. پس از آن با استفاده از یک ماژیک، خطی در وسط آن رسم و صفحه کاغذ به دو نیمه مساوی با دو عنوان «شیوه تولید قبل از تشکیل تعاونی» و «شیوه تولید بعد از تشکیل تعاونی» تقسیم شد. ابتدا از کشاورزان خواسته شد که شیوه‌های تولید محصولات کشاورزی در روستای خود را قبل از تشکیل تعاونی توضیح دهند که آن را در ستون مربوطه نوشتند. اقدام مشابهی نیز برای مرحله پس از تشکیل تعاونی صورت گرفت. نتیجه این فعالیت گروهی در جدول ۵ دیده می‌شود.

● یافته‌ها

- تغییرات حاصل از شیوه تولید برخی محصولات، همچنین توسعه کشت محصولات جدید مانند چغندر قند، کلزا یا فراگیر شدن بیمه محصولات کشاورزی به تنهایی ناشی از تشکیل تعاونی نیست اگر چه تعاونی در برخی موارد نقش داشته است.

جدول ۵- شیوه تولید محصولات کشاورزی قبل و بعد از تشکیل تعاونی

شیوه تولید قبل از تشکیل تعاونی	شیوه تولید بعد از تشکیل تعاونی
- شخم با تراکتور و گاواهن سه خیش - استفاده از مرز بند و دیسک - استفاده از ردیف کار - استفاده از کلوخ کوب (کولتیواتور) - استفاده از ردیف کار - استفاده از بذر اصلاح شده و گواهی شده - محصولات عمده: گندم، جو، لوبیا، چغندر سیب زمینی، کلزا - ایفای نقش تعاونی در توسعه کشت چغندر قند و کلزا - فراگیر شدن بیمه محصولات کشاورزی - کارگزار بودن تعاونی، برای بیمه اجتماعی	- شخم با تراکتور و گاواهن سه خیش - استفاده از مرز بند و دیسک - کودپاشی - استفاده از بذر اصلاح شده توزیع شده توسط مرکز خدمات جهاد کشاورزی - محصولات عمده: گندم، جو، لوبیا - دام غالب: گوسفند و گاو بومی (تعداد گوسفندان بیشتر) - گاو دو رگ به تعداد محدود - استفاده کمتر از سموم - کشت لوبیا در سطح محدود - بیمه محصولات کشاورزی در سطح محدود

(منبع: برگرفته از مصاحبه با کشاورزان)

تحلیل معیشت روستاییان عضو تعاونی تولید روستای فرزیان

- تکنیک جمع آوری اطلاعات: بحث گروهی، مصاحبه نیمه ساختاریافته (نتیجه در ماتریس تحلیل معیشت)
- تحلیلگران: عده‌ای از کشاورزان عضو تعاونی تولید
- فرایند

برای تجزیه و تحلیل وضعیت اقتصادی اعضای تعاونی تولید روستای فرزیان، در قالب بحث گروهی و مصاحبه نیمه ساختاریافته و ماتریس تحلیل معیشت، با عده‌ای از روستاییان عضو تعاونی تولید گفتگو و از آنان خواسته شد تمامی خانواده‌های روستای خود را به سه دسته تقسیم کنند. دسته اول شامل خانواده‌هایی که به نظر آنان وضع خوبی دارند، بعد خانواده‌هایی که وضع بدی دارند (ضعیف هستند) و سپس خانواده‌هایی که بین این دو گروه قرار دارند. سپس از آنان خواسته شد تا دلیل این تقسیم‌بندی سه‌گانه را ذکر کنند که در ادامه با کمک خود روستاییان ملاکها و معیارهایی برای تعریف سه طبقه ثروتمند، متوسط، ضعیف تعیین شد و نتیجه آن در جدول ۶ دیده می‌شود.

● یافته‌ها

- روستاییان مهم‌ترین ملاک و معیار طبقه‌بندی را مالکیت چاه آب و زمین زراعی می‌دانند.

- از ۳۷۰ خانوار روستای فرزبان تنها ۱۰ درصد (۳۷ خانوار) تقریباً در طبقه ثروتمند روستا قرار دارند.

- خانوارهای ضعیف روستا عموماً محصول خود را پیش فروش می‌کنند که این مشکل را تعاونی می‌تواند حل کند، مشروط بر اینکه نقدینگی کافی داشته باشد.

جدول ۶ - ماتریس تحلیل معیشت روستای فرزبان*

ملاکهای مختلف	ثروتمند	متوسط	ضعیف
	- صاحب یک حلقه چاه آب باشد. - ۲۰-۳۰ هکتار زمین کشاورزی داشته باشد. - ادوات کشاورزی مورد نیاز خودش را دارد. - وسیله نقلیه شخصی (ماشین) دارد. - خانه‌ای در شهر دارد.	- چاه آب ندارد. - حدود ۷ هکتار زمین کشاورزی دارد. - ۱۰-۱۲ رأس گوسفند دارد. - ادوات کشاورزی ندارد. - خانه‌ای در شهر ندارد.	- ۲-۳ هکتار زمین کشاورزی دارد. - محصول خود را پیش‌فروش می‌کند. - گوسفند و گاو ندارد. - خانه‌ای در شهر ندارد. - تراکتور ندارد.
درصد خانوار روستایی	۱۰ درصد	۴۰ درصد	۵۰ درصد
درصد موقعیت اعضای تعاونی	۱۰ درصد	۴۰ درصد	۵۰ درصد

* تمامی خانوارهای روستای فرزبان عضو تعاونی تولید هستند.

(منبع: برگرفته از مصاحبه با کشاورزان)

بررسی میزان اثربخشی تعاونی تولید فرزبان با توجه به اهداف قانونی و مصوب تعاونی تولید

- تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: ماتریس امتیازدهی
- تحلیلگران: عده‌ای از کشاورزان عضو تعاونی تولید
- فرایند

ابتدا یکی از تسهیلگران اهدافی را که قانون برای تعاونیهای تولید روستایی مصوب کرده است، به عنوان ملاک و معیار ارزیابی روی کارتهای قرمز رنگی نوشت و در یک ستون در وسط

تحلیلگران قرار داد. پس از آن فعالیتهای تعاونی را که قبلاً با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه ساختار یافته توسط تحلیلگران تعیین شده بود روی کارتهای زرد رنگ نوشت و در ستون افقی، و در وسط تحلیلگران قرار داد. سپس با استفاده از کارتهای سبز رنگ، ماتریس کامل گردید. در ادامه پنج دانه لوبیا به یکی از کشاورزان داده شد و از او خواسته شد با کمک بقیه به تناسب اهمیت تأثیر هر فعالیت، میزان اثربخشی (تحقق اهداف مصوب تعاونی) را با توجه به فعالیتهای تعاونی، با گذاشتن دانه های لوبیا نشان دهد. نتیجه این فعالیت در جدول ۷ بیان شده است.

● یافته ها

- ۱- تعاونی تولید فعالیتی در جهت بخشی به اهداف تعاونی ندارد.
- ۲- عمده ترین فعالیت تعاونی تولید، توزیع کود شیمیایی و سموم است و اخیراً نیز کارگزاری بیمه اجتماعی را برعهده گرفته است.
- ۳- روستاییان اظهار داشتند که توزیع کود شیمیایی توسط تعاونی باعث گسترش ارتباطات اعضای تعاونی شده است.

جدول ۷- ماتریس اثربخشی فعالیتهای تعاونی تولید روستای فرزبان

ملاکها	نوع فعالیتها	توزیع نمرهها (کود، سموم)	کارگزاری بیمه اجتماعی
افزایش درآمد		۵	۵
ایجاد صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی		۰	۰
توسعه کشت مکانیزه		۵	۰
تأمین تولید نهادهها		۵	۰
یکپارچه سازی اراضی		۰	۰
کاهش هزینه های تولید		۵	۰
ایجاد شبکه های نوین آبیاری		۰	۰
ترویج فناوری جدید		۲	۰
گسترش ارتباطات		۵	۵
ایجاد منافع اجتماعی		۱	۵
خدمات زیربنایی (جاده بین مزارع، انبار)		۰	۰
ارتقای دانش و آگاهی		۳	۵
جلوگیری از خرد شدن مجدد اراضی		۰	۰

تحلیل شرایط یک تعاونی تولید آرمانی (مطلوب) از نظر کشاورزان با هدف کشف خلأهای کاری تعاونی (تعیین فعالیتهایی که تعاونی باید به آنها بپردازد تا رضایت اعضا را جلب نماید)

● تکنیک جمع‌آوری اطلاعات: بحث گروهی، مصاحبه نیمه ساختار یافته و ماتریس زوجی و امتیاز دهی

● تحلیلگران: عده‌ای از کشاورزان عضو تعاونی تولید

● فرآیند

در آخرین مرحله از فرآیند ارزیابی مشارکتی تعاونی تولید روستای فرزین به کشاورزان گفته شد که تعاونی آرمانی (مطلوب) شما باید به چه فعالیتهایی مبادرت کند. هم‌زمان از یکی از تسهیلمان خواسته شد که فعالیتهایی را که کشاورزان عنوان می‌کنند به طور جداگانه بر روی کارتهای زرد رنگ بنویسد. سپس برای آشکار شدن ملاک و معیارهای این فعالیتها، با استفاده از ماتریس زوجی، فعالیتهای مذکور دوه‌دو با یکدیگر مقایسه شدند و از کشاورزان خواسته شد که دلایل برتری و ارجحیت فعالیتها را در هر نوبت مقایسه زوجی بیان کنند. یکی از تسهیلمان هر یک از این دلایل را به صورت جداگانه بر روی کارتهای قرمز رنگ نوشت. پس از اتمام مقایسه زوجی، ملاکها و معیارهای تعاونی آرمانی (مطلوب) از نظر کشاورزان مشخص شد. در ادامه با چیدن کارتها بر روی زمین ماتریسی تشکیل شد. به این ترتیب که کلامها و معیارها در خانه‌های عمودی و فعالیتها در خانه‌های افقی قرار داده شد. برای دستیابی به تجزیه و تحلیل روستاییان در خصوص شدت و ضعف این ملاکها از آنان خواسته شد که فعالیتهای تعاونی را از حیث دارا بودن معیارها ارزیابی کنند. معیارهای امتیاز دهی بین صفر تا ۵ تعیین شد که در نهایت ۵ دانه لوبیا به یکی از تحلیلگران داده شد و از او خواسته شد با مشورت بقیه تحلیلگران، هر یک از فعالیتها را از حیث دارا بودن ملاکها و معیارها با قرار دادن دانه‌های لوبیا امتیاز بندی کند. نتایج این فعالیت گروهی در جدول ۸ نوشته شده است. در انتهای جدول، وضعیت موجود تعاونی از حیث فعالیتهای آرمانی (مطلوب) از نظر کشاورزان با علامت + مشخص گردید.

● یافته‌ها

۱- در شرایط موجود فعالیتهای تعاونی تولید، توزیع نهاده (کود و سم و بذر) و کارگزاری بیمه اجتماعی است و از این رو بین فعالیتهای موجود تعاونی با فعالیتهای مورد انتظار (آرمانی) کشاورزان عضو، فاصله زیادی وجود دارد.

۲- ملاک و معیارهای مورد انتظار کشاورزان عضو برای یک تعاونی مطلوب (آرمانی)

تفاوت زیادی با اهداف مصوب در قانون تعاونیه‌های تولید ندارد. البته فعالیتهای فعلی تعاونی فقط یکی دو مورد از دوازده مورد اهداف مصوب تعاونی را پوشش می‌دهد که آن هم در توزیع کود و سم و احیاناً بذر و کارگزاری بیمه اجتماعی خلاصه شده است و در جهت تحقق سایر اهداف تعاونی، فعالیتی ندارد.

۳- معلوم شد که از نظر کشاورزان در وضعیت فعلی از مجموع فعالیتهای آرمانی (مطلوب) تعاونی تولید فقط توزیع نهاده‌ها و کارگزاری بیمه اجتماعی انجام می‌پذیرد.

جدول ۸ - ماتریس امتیازدهی تحلیل شرایط تعاونی تولید آرمانی (مطلوب) از نظر کشاورزان

نوع فعالیت ملاکها	توزیع نهاده‌ها	کارگزاری بیمه اجتماعی	پرداخت وام	خرید محصولات و بازاریابی آنها	تأمین ادوات کشاورزی	فرآیند گذشتن کارکنان مرتبط	برای کردن جمله
افزایش درآمد	۵	۳	۳	۵	۵	۵	۵
تأمین نقدینگی مورد نیاز	۱	۰	۵	۵	۵	۰	۰
ایجاد صنایع تبدیلی	۰	۰	۵	۵	۰	۳	۰
بازاریابی و بازاریابی	۰	۰	۵	۵	۰	۳	۰
تأمین نهاده‌ها	۵	۰	۵	۵	۲	۳	۰
ارتقای دانش و مهارتهای کشاورزی	۵	۵	۰	۰	۵	۵	۳
ارائه خدمات رفاهی، حمل و نقل و ایاب و ذهاب)	۱	۵	۵	۵	۰	۰	۰
تأثیر در قیمت گذاری محصولات	۰	۰	۵	۵	۳	۵	۰
دفاع از حقوق اعضا در مقابل سایر نهاده‌ها	۰	۵	۰	۳	۰	۵	۰
وضعیت موجود	+	+	-	-	-	-	-

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بر خلاف تحقیقات کمی که برای کسب نتایج، نیازمند تجزیه و تحلیل داده‌هاست در تحقیقات کیفی مانند PRA نتایج تحقیق در حین اجرای تحقیق حاصل می‌شود، و این نتایج را می‌توان در گزارش‌های تحقیق که در بخش مربوط به فرایند تحقیق بیان شده است مشاهده کرد. اگر چه با مطالعه این گزارشها با توجه به یافته‌های تحقیق، شناخت صحیح و مناسبی از مقولات مورد مطالعه در تعاونیهای مورد نظر به دست خواهد آمد، اما در این بخش به طور خلاصه نتایج کلی حاصل از این تحقیق به همراه پیشنهادها ارائه می‌شود:

۱- در روستای فرزبان، پرکارترین ماه برای کشاورزان، هم از حیث تعداد فعالیتها و هم از لحاظ تنوع کار، اردیبهشت ماه است و کم‌مشغله‌ترین فصل نیز زمستان است.

۲- کشاورزان عضو تعاونی تولید تنها در اوایل بهار و پاییز برای دریافت کود شیمیایی و بذر به تعاونی مراجعه می‌کنند.

۳- در روستای فرزبان هنوز تعاون و همیاری بین روستاییان برای چرای گوسفندان متداول و مرسوم است.

۴- تعاونی تولید روستای فرزبان، دفتر کار و ساختمان اداری همراه با انبار نگهداری نهاده‌ها و محصولات کشاورزی در روستا احداث کرده است و همچنین در ایجاد کانال آبرسانی بتونی (پروژه)، جاده بین مزارع و تأسیسات آبیاری تحت فشار نقش داشته است.

۵- بیشترین ارتباط روستاییان و کشاورزان عضو تعاونی تولید فرزبان، با مخبرات، خانه بهداشت، مدرسه، تعاونی تولید و جهاد کشاورزی است و کمترین ارتباط آنها نیز با پاسگاه انتظامی و اداره برق است.

۶- اگر چه در ابتدا روستاییان مهم‌ترین مشکل تعاونی تولید را مشکل مالی (کمبود نقدینگی) بیان می‌کردند ولی بعد مشخص شد که از آن مهم‌تر عدم آگاهی و آشنایی اعضای از اصول، مقررات و ماهیت تعاونی است که این امر منجر به مشارکت کمتر اعضای در امور تعاونی شده است.

۷- نکته جالب توجه اینکه از نظر کشاورزان، خودگردانی تعاونی، عدم دخالت دولت در اداره تعاونی مانند گماردن کارمند به عنوان مدیر عامل شرکت و ...، نقطه قوت و نداشتن نقدینگی کافی، عدم اطلاع‌رسانی درست و به موقع به اعضای نیز نقطه ضعف تعاونی است.

۸- عمده‌ترین محصولات کشاورزی تولیدی روستاییان در حوزه عمل تعاونی به ترتیب عبارت‌اند از: گندم، لوبیا و چغندر قند که تمامی این محصولات را دولت تضمینی می‌خرد.

۹- از ابتدای تشکیل تعاونی (۱۳۷۴) تاکنون (۱۳۸۵) تنها دو بار هیئت مدیره انتخاب شده است و مجمع عمومی تعاونی نیز مرتباً تشکیل نمی‌شود و از این رو مشارکت مردم در اداره

تعاونی ضعیف است و اصول و مقررات تعاونی در اداره امور تعاونی رعایت نمی شود چنانچه تا قبل از این مدیر عامل تعاونی کارمند دولت بود و تعاونی را اداره می کرد.

۱۰- در ابتدا، تشکیل تعاونی در منطقه، خواست دولت (اداره کشاورزی) بود. اداره آن نیز تاکنون کاملاً متکی به ادارات کشاورزی (دولت) بوده است و مردم کمترین نقش را در اداره تعاونی داشته اند. اعضای تعاونی در زمینه آشنایی با قوانین، مقررات و چگونگی اداره تعاونی بی اطلاع هستند و آموزشهای لازم را ندیده اند.

۱۱- اگر چه مشکلات اقتصادی (مشکل مالی) تعاونی برای اعضاء بسیار مهم جلوه می کند ولی یکی از مشکلات اساسی تعاونی عدم آشنایی آنها با قوانین، مقررات و اصول تعاونی است. دور بودن تعاونی از اصول تعاون مهم ترین مشکل تعاونی به شمار می رود.

۱۲- عدم نظارت کافی بر تعاونی از سوی دولت و مردم (اعضاء) موجب سوء استفاده هایی شده است که در نتیجه موجب بدبینی نسبت به تعاونی و نهایتاً مانع مشارکت اعضاء شده است.

۱۳- کمبود نقدینگی در تعاونی سبب شده است تا تعاونی نتواند جای واسطه ها را پر کند (دست واسطه ها را کوتاه کند) و به موقع نقدینگی مورد نیاز کشاورزان عضو را تأمین نماید تا کشاورزان مجبور به پیش فروش محصولات خود به قیمت ارزان نشوند. مشکل مالی همچنین مانعی است برای دستیابی تعاونی به اهداف مهمی که برای آنها ایجاد شده است از جمله: خدمات دهی مناسب تعاونی به اعضاء مانند تأمین نهاده های تولید به منظور کاهش هزینه های تولید و افزایش در آمد کشاورزان و توسعه کشت مکانیزه.

۱۴- با ورود اولین تراکتور به روستا بین سالهای ۱۳۴۸-۱۳۴۷ کشاورزان متوجه می شوند که کوچک بودن قطعات اراضی مزروعی مانع استفاده از تراکتور در اراضی می شود.

۱۵- سالها قبل از تشکیل تعاونی تولید در روستای فرزیان، کشاورزان این روستا به ضرورت یکپارچه سازی اراضی واقف می شوند و اقدام به ادغام قطعات کوچک تر می کنند. این روند به تدریج ادامه پیدا می کند و بعد از تشکیل تعاونی نیز با تسریع روند یکپارچه سازی، تعاونی تولید با خرید چند دستگاه تراکتور و کمباین بر توسعه کشت مکانیزه در منطقه تأثیرگذار بوده است.

۱۶- روستاییان بر این عقیده اند که تمامی مشکلات تعاونی را باید دولت حل کند. ریشه تاریخی و فرهنگی این باور مربوط است به پس از اصلاحات ارضی و از هم پاشیدن نظام ارباب و رعیتی و حضور گسترده و قوی دولت در اداره امور روستاها و در واقع جایگزین شدن نظام دولت رعیتی به جای نظام ارباب - رعیتی. حضور تشکیلات قوی اداری دولت در روستا و نظام برنامه ریزی متمرکز از بالا به پایین و به تبع آن دخالت ندادن روستاییان در

تصمیم‌گیریه‌ها به مرور منجر به ایجاد باوری عمومی در روستاها شده است که تمامی مشکلات باید راه‌حل دولتی داشته باشد در نتیجه روحیه خود باوری را از روستاییان سلب کرده است. این عدم خودباوری نیز بر روحیه روستاییان و کشاورزان عضو تعاونی فرزبان مستولی است. در تکنیک تحلیل میدان نیرو این موضوع به خوبی ملاحظه می‌شود.

۱۷- کشاورزان انتظار داشتند دولت با اعطای وام‌های سهل‌الوصول به حل مهم‌ترین مشکل تعاونی یعنی کمبود نقدینگی کمک کند.

۱۸- تغییرات حاصل شده در شیوه تولید برخی محصولات، همچنین توسعه کشت محصولات جدید مانند چغندر قند و کلزا یا فراگیر شدن بیمه محصولات به تنهایی ناشی از تشکیل تعاونی تولید نبوده اگر چه نقش تعاونی در این تحولات به ویژه در توسعه کشت چغندر قند و کلزا بی‌تأثیر نبوده است.

۱۹- فعالیتهای موجود تعاونی تولید در توزیع کود و بذر و اخیراً نیز کارگزاری بیمه اجتماعی خلاصه شده است از این رو بین فعالیتهای موجود یا فعالیتهای پیش‌بینی شده در اساسنامه تعاونی تفاوت زیادی وجود دارد و فعالیتی نیز حول اهداف مذکور ندارد. همچنین بین فعالیتهای موجود تعاونی با فعالیتهای مورد انتظار (آرمانی) کشاورزان فاصله زیادی وجود دارد.

۲۰- بخش زیادی از ملاکها و معیارهای مورد انتظار کشاورزان عضو برای یک تعاونی مطلوب (آرمانی) با اهداف مصوب در قانون تشکیل تعاونیهای تولید همخوانی دارد که این نشان از هدف‌گذاری مناسب و مهندسی درست طرح دارد. اما اجرای نادرست آن موجب شده است تا اهداف پیش‌بینی شده محقق نشود. به عبارت دیگر مهندسی طرح، درست ولی اجرای آن غلط است.

۲۱- روستاییان مهم‌ترین ملاک را برای طبقه‌بندی اقتصادی خانواده‌ها، داشتن (مالک بودن) چاه آب و زمین زراعی می‌دانند. براین اساس تنها ۱۰ درصد خانواده‌های منطقه، ثروتمند محسوب می‌شوند. خانواده‌های ضعیف که تقریباً نیمی از روستاییان را شامل می‌شوند غالباً محصولات خود را پیش‌فروش می‌کنند. تعاونی تولید می‌تواند این مشکل را مشروط بر اینکه سرمایه و نقدینگی کافی برای آن تأمین شود مرتفع سازد.

۲۲- در بین ادارات و نهادهای عرضه‌کننده خدمات به روستاییان، ادارات آموزش و پرورش، آب و فاضلاب روستایی، خانه بهداشت، شورای اسلامی روستا و تعاونی تولید رتبه‌های اول تا پنجم اهمیت را نزد روستاییان دارا هستند. قرار گرفتن خانه بهداشت و آب و فاضلاب روستایی در رتبه‌های دوم و سوم نشان از اهمیت بهداشت نزد روستاییان دارد و این نکته قابل تأمل است.

۲۳- روستاییان دلایل برتری و ارجحیت شورای اسلامی روستا در مقایسه با برخی ادارات دیگر را چنین بیان می‌کنند که «شورا از خود ماست و مرجع کلیه امور روستاست و مشکلات را حل می‌کند».

۲۴- نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که تعاونی فرزیان در ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی، تأسیسات زیربنایی کشاورزی، تأسیسات آبیاری تحت فشار، یکپارچه‌سازی اراضی، ارتقای مکانیزاسیون، بازاریابی و بازاریابی و بازاریابی که از اهداف اولیه و اصلی‌ترین مسئله برای تأسیس تعاونیها بودند توفیقی نداشته‌است.

۲۵- با نگاهی اجمالی به تقویم فصلی فعالیت‌های روستاییان مشاهده می‌شود که تنوع و تعداد (حجم) فعالیت‌های روستاییان بسیار زیاد است و این ویژگی منحصر به فرد جامعه روستایی است. معمولاً این ویژگیها در برنامه‌ریزی‌های روستایی مورد توجه برنامه‌ریزان دولتی قرار نمی‌گیرد.

۲۶- تشکیل تعاونی تولید روستایی فرزیان، خواست دولت بود و دولت آن را تشکیل داد و به ثبت رسانید و همچنین با گماردن مدیران عامل دولتی بدون رعایت قوانین، مقررات و اصول تعاونی، آن را اداره کرده است و از این روسازمانهای دولتی وظیفه‌مند در قبال تعاونیها، به جای مردم در تعاونیها نشسته‌اند و ایفای نقش می‌کنند و وظیفه هدایتی و حمایتی خویش را در این نهادها غیردولتی به خوبی انجام نداده‌اند.

۲۷- غالباً روستاییان و کشاورزان به دلیل عملکرد محدود تعاونیها و دریافت خدمات مورد نیاز خود از مراکز خدمات جهاد کشاورزی، تشکیل تعاونیهای تولید را رخداد قابل توجهی در منطقه نمی‌دانند و آنها را عامل مهم و تأثیرگذاری بر نظام بهره‌برداری منطقه نمی‌شناسند.

۲۸- همگام با تحولات توسعه‌ای در روستاها و ورود فناوری اطلاعات^{۱۱} و ایجاد دفاتر مخابراتی، کم‌کم استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات جزء نیازهای اولیه و ضروری روستاییان و کشاورزان قرار گرفته است. اینکه روستاییان و کشاورزان حوزه عمل تعاونی تولید روستای فرزیان در ارزیابی اهمیت نهادها و مؤسسات خدمات دهنده به روستا (با استفاده از ماتریس زوجی)، مخابرات را در رتبه سوم از میان کلیه ادارات و مؤسساتی که با آنها سر و کار دارند قرار می‌دهند، مؤید این نظر است.

۲۹- تعاونی تولید روستای فرزیان با دو چالش مهم روبه‌رو است یکی چالش مشارکت و

11. Information Technology (IT)

12. Information and Communication Technology (ICT)

دیگری چالش مقبولیت و اعتماد. اگر چه این دو بر یکدیگر تأثیرگذارند و رابطه مستقیم با هم دارند، ولی هر دو از موانع بزرگ توسعه و گسترش تعاونیها نیز به شمار می‌روند.

۳۰- با توجه به تحلیل شرایط تعاونی مطلوب (آرمانی)، کشاورزان انتظار دارند که تعاونیهای تولید ادوات و ماشین آلات کشاورزی مورد نیاز فعالیت‌های زراعی شان را به موقع دریافت دارند و شرایطی ایجاد شود تا اعضای تعاونی دسترسی بیشتری به ماشینهای کشاورزی داشته باشند. تعاونی فرزبان این نوع خدمات را به اعضا ارائه نمی‌دهند به عبارت دیگر در حال حاضر تعاونی تولید مذکور نقشی در ارتقای مکانیزاسیون و توسعه کشت مکانیزه ندارد. همچنین با مراجعه به تحلیل شرایط تعاونی مطلوب در متن تحقیق به روشنی معلوم است که تعاونی مذکور توانایی حل مشکلات تولید کشاورزان عضو را ندارد مضافاً اینکه قادر به ایجاد منافع اجتماعی برای اعضا مانند شرکت در مجامع تصمیم‌گیری دولتی و بالا بردن قدرت چانه‌زنی برای دفاع از حقوق اعضای خویش نیست.

۳۱- تقسیم کار و تخصص‌گرایی به آن میزان که در شهرها متداول است در روستاها معمول نیست و روستاییان انتظار دارند که تمامی خدمات مورد نیاز خود را از یک مؤسسه یا نهاد دریافت کنند و از این رو می‌خواهند تعاونی تولید، کلیه خدمات مورد نیاز آنان از جمله خدمات رفاهی (مانند حمل و نقل و ...) را نیز تأمین کند.

۳۲- به دلیل قرار گرفتن محل تعاونی تولید در کنار مرکز خدمات جهاد کشاورزی و اینکه کشاورزان خدمات و نهاده‌های کشاورزی مورد نیاز خود را از این مرکز دریافت می‌کنند و چون تعاونی نیز خدمات اضافه‌تری به مردم عرضه نمی‌کند از این رو مردم هیچ‌گونه احساس نیازی به آن نمی‌کنند و نسبت به سرنوشت آن بی‌تفاوت هستند.

۳۳- دو مشکل عمده تعاونی تولید روستای فرزبان، مشکل مالی (کمبود سرمایه و نقدینگی) و عدم آگاهی و آشنایی اعضا با مقررات، قوانین و اصول تعاونی است. اگر چه مشکل مالی (اقتصادی) تعاونی برای اعضا بسیار مهم جلوه می‌کند ولی مشکل اساسی تعاونیها عدم آگاهی و آشنایی اعضا با قوانین، مقررات و اصول تعاون است. به عبارت دیگر در تعاونی فرزبان هم عنصر اقتصادی (اتحادیه سرمایه) و هم عنصر اجتماعی (اتحادیه اعضا) در سطح بسیار نازلی قرار دارند.

پیشنهادها

● در شرکتهای تعاونی مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده، اعضا هستند. این عامل مهم موقعی می‌تواند نقش مؤثری در پیشبرد اهداف داشته باشد که از چگونگی عمل شرکت تعاونی، اهداف و نحوه تصمیم‌گیری آن مطلع باشد. در چنین شرایطی است که هر یک از

اعضای تعاونی می‌توانند هم از منافع خود پاسداری کنند و هم موجبات پیشرفت تعاونی را فراهم نمایند. برای دستیابی به این مهم آموزش می‌تواند نقش مهمی ایفا نماید. تعاونی با آموزش ایجاد می‌شود، با آموزش گسترش می‌یابد و با آموزش موفق می‌شود. بنابراین برگزاری دوره‌های آموزشی گسترده برای اعضا و ارکان تعاونیها ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

● تعاونیهای تولید برای ادامه حیات خود نیازمند مشارکت اعضا و جلب اعتماد و رضایت آنان هستند. برای این منظور تعاونیها باید بتوانند خدمات مورد نیاز اعضای خود را عرضه نمایند. در این جهت با توجه به مشکل مالی تعاونیها، دولت می‌تواند تسهیلات بانکی ارزان قیمت به آنها اعطاء نماید. از سوی دیگر اداره‌کنندگان تعاونیها (ارکان تعاونی) بایستی اطلاع‌رسانی شفاف و به موقع در خصوص فعالیتها و تنگناهای تعاونی به اعضا را سرلوحه کار خود قرار دهند و در مناسبتهای مختلف اطلاعات و آگاهیهای لازم را به مردم ارائه نمایند.

● همان طوری که روستاییان و کشاورزان در تحلیل شرایط تعاونی آرمانی (مطلوب) خود بیان کردند تعاونیها باید به فعالیتهایی مانند تأمین نهاده‌های تولید، ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی، حمل و نقل، پرداخت وام (در موقعی که کشاورزان نقدینگی لازم (درآمدی) ندارند)، بازاریابی و بازار رسانی محصولات کشاورزی و غیره که جزء تنگناهای تولید و از مشکلات اصلی کشاورزان هستند مبادرت ورزند.

● حضور نمایندگان روستاییان و کشاورزان در قالب تشکلهای صنفی (تعاونیهای تولید روستایی) در مراکز برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری دولتی باعث تعامل دولتمردان با کشاورزان می‌شود و زمینه مشارکت روستاییان را در اجرای پروژه‌های توسعه‌ای فراهم می‌کند.

● از کمکهای اساسی دولت به تعاونیها این است که اداره امور تعاونیها براساس قوانین، مقررات و اصول تعاونی صورت پذیرد. تشکیل به موقع جلسات مجمع عمومی، هیئت مدیره و غیره در این جهت مؤثر خواهد بود. تعاونیها در واقع نقش «مدارس دموکراسی» را نیز برای جامعه به عهده دارند، بنابراین کمک دولت برای اجرای اصول تعاون در تعاونیها به تقویت و گسترش دموکراسی در جامعه نیز کمک خواهد کرد.

● تعاونیها باید در مناطقی تشکیل شوند که مردم به خدمات آنها احتیاج دارند نه در کنار مراکز خدمات جهاد کشاورزی. تعاونی تولید باید همان خدماتی را عرضه نماید که مراکز خدمات جهاد کشاورزی ارائه می‌دهد. در غیر این صورت مردم احساس نیاز به تعاونی نمی‌کنند و نسبت به سرنوشت آن بی‌تفاوت خواهند بود.

● پیشنهاد روستاییان و کشاورزان در خصوص پرداخت وامهای کشاورزی این است که دولت این‌گونه تسهیلات بانکی را از طریق تعاونیهای تولید به آنها پرداخت نماید تا این وامها

به دست نیازمندان واقعی آن برسد. به عبارت دیگر پیشنهاد روستاییان این است که تعاونیهای تولید به ابزار وام دهی مناسبی برای کمک به مولدان بخش کشاورزی تبدیل شوند.

● رسمی که بارها و در طول سالیان در ایران اجرا شده است و هم اکنون نیز ادامه دارد، این است که طراحی و تأسیس تعاونیهای تولید بر اساس خواست دولت و بدون مشارکت فعال مردم و بی اعتنا به نیازها و تقاضاها و بدون توجه به توانمندیهای اقتصادی و اجتماعی جمعیت مورد نظر به صورت خطی و از بالا به پایین بوده است. این فرایند نیاز به بازنگری، اصلاح و معکوس سازی دارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ۱- اسدی، س. (۱۳۸۵)، «شیوه‌های پژوهشی مشارکتی ارتباطی». ماهنامه دهاتی. شماره ۳۲.
- ۲- اسکونز، ای. و تامسون، جی. (۱۳۸۳)، فراسوی رهیافت کشاورز نخست. ترجمه موسی زنوز و علی کمالی، تهران: وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- ۳- اسماعیلی، ع. و بیابانگرد، الف. (۱۳۸۲)، آمار و روش تحقیق. چاپ اول، تهران: انتشارات سنجش.
- ۴- پاپ‌زن، ع. (۱۳۸۴)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق کیفی. جزوه درسی، کرمانشاه: دانشگاه رازی، دانشکده کشاورزی، گروه ترویج و توسعه روستایی.
- ۵- درویش‌نیا، ع. ا. و صدیقی، ح. (۱۳۸۳)، «ترویج شرکتهای تعاونی تولید روستایی در استان مازندران». مجموعه مقالات اولین همایش نظامهای بهره‌برداری کشاورزی در ایران. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری.
- ۶- روحانی، س. (۱۳۷۸)، «بررسی عملکرد شرکتهای تعاونی تولید روستایی همدان». فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه. ش ۲۵۵.
- ۷- زرنگار، ح. ر. (۱۳۸۰)، ارزشیابی تعاونی بسته‌بندی محصولات کشاورزی بررسی موردی تعاونیهای آپیل سحر و محمودآباد آذربایجان غربی. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری.
- ۸- زرنگار، ح. ر. (۱۳۷۸)، مقدمه‌ای بر کاربرد ارزشیابی مشارکتی در بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی دوره‌های آموزشی ترویجی دامپروری (مطالعه موردی روستای گمرگان شهریار). تهران: وزارت جهاد سازندگی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی.
- ۹- سرمد، ز.؛ بازرگان، ع. و حجازی، الف. (۱۳۸۴)، تحقیق در علوم رفتاری. چاپ یازدهم، تهران: انتشارات آگاه.
- ۱۰- سلیم، غ. (۱۳۷۷)، اصول مدیریت تعاونیها. چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
- ۱۱- صفری شالی، ر. (۱۳۸۱)، «تعاونی تولید روستایی ایران». ماهنامه علمی جهاد. ش ۲۵۰ و ۲۵۱.
- ۱۲- طالب، م. (۱۳۸۲)، اصول و اندیشه‌های تعاونی. چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۳- طالب، م. (۱۳۸۴)، جامعه‌شناسی روستایی با تأکید بر ابعاد تغییر و توسعه در جامعه

روستایی ایران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۴- عبدالهی، م. (۱۳۷۷)، نظام بهره‌برداری، تهران: انتشارات وزارت کشاورزی.

۱۵- عربیون، الف. (۱۳۸۳)، تجزیه و تحلیل، شناخت و بهبود وضعیت روستاییان جامعه شوران علیا و سفلی، قشمة سید قاسم و تپه بارهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) در استان کرمانشاه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کرمانشاه: دانشگاه رازی، دانشکده کشاورزی.

۱۶- وزارت جهاد سازندگی (۱۳۷۰)، نگاهی اجمالی به تعاون وزارت جهاد سازندگی. تهران: وزارت جهاد سازندگی، معاونت امور اجتماعی.

۱۷- وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۸۳)، آشنایی با تعاونیهای تولید و واحدهای خرد و دهقانی.

تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری.

۱۸- وزارت کشاورزی (۱۳۷۷)، قانون و آیین‌نامه شرکت‌های تعاونی تولید روستایی. تهران:

وزارت کشاورزی، معاونت نظام بهره‌برداری.

۱۹- ویسی، ه. (۱۳۸۰)، ارزیابی مشارکتی تعاونی آبخیزداری ۸۵۵ کامیاران در کردستان.

تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری.

۲۰- ویسی، ه. و بادسار، م. (۱۳۸۱)، ارزشیابی مشارکتی تعاونیهای تولید زنان روستایی

(بررسی موردی تعاونیهای پرورش ماکیان آمل نیکان و صنایع دستی گلباف استان

مازندران). تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی